G.15

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

Researches About The Turks All Around The World

YIL / YEAR: 36 CİLT / VOLUME: 108 SAYI / NUMBER: 212 ISSN: 0255-0644

SAYI:
212

EYLÜL - EKİM 2014
SEPTEMBER - OCTOBER 2014

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

Researches About The Turks All Around The World

ISSN: 0255-0644

2014 / 212

EYLÜL - EKİM

SEPTEMBER - OCTOBER

İstanbul - 2014

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
Researches About The Turks All Around The World - ISSN: 0255 - 0644

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
The Foundation of Researches About Turks All Around The World

Kurucusu / *Founder*
Prof. Dr. Turan YAZGAN

Sahibi / *Owner*
Közhan YAZGAN

Yazı İşleri Müdürü / *Managing Editor*
Saadet Pınar YILDIRIM

Yayına Hazırlayan / *Editor*
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKIŞ

Dizgi / *Typesetting*
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yuluğ Tekin Dizgi Merkezi

İç Tasarım / *Design*
Gökhan KAYA

İletişim Adresi / *Management Center*
Kemalpaşa Mah. Bukalıdede Sok. No: 4 Saraçhane İstanbul / TÜRKİYE
Tel: (0212) 511 10 06 / Belgegeçer: (0212) 520 53 63
İnternet adresi: www.turan.org.tr / **e-posta:** tdav@turan.org - dizgi@turan.org
Posta Çeki Hesabı Numarası: İstanbul Aksaray PTT Şubesi - 141720
Vakıfbank İstanbul Fatih Şubesi: TR76 0001 5001 5800 7287 8397 25

Baskı / *Printed By*
Özrenk Matbaa: Davutpaşa Mah. İpek İş Hanı No: 6 / 18 Topkapı - İSTANBUL
Tel: (0212) 565 41 97

Yayın Türü
2 Aylık, Süreli, Uluslararası, Hakemli

EBSCO PUBLİSHİNG - TUBİTAK / ULAKBİM - ASOS Sosyal Bilimler İndeksi

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, **Ebsco Publishing** tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır. **Ebsco Publishing:** *www.ebscohost.com/titleLists/poh-coverage.pdf*

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, **TUBİTAK / ULAKBİM** tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Tubitak / Ulakbim için ise, *www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvt/sbvt/uvt_journal_index.php?the_db=4&the_year=2010* adresinden takip edebilirsiniz.

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, **ASOS Sosyal Bilimler İndeksi** tarafından taranmakta ve makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır. *http://asosindex.com/journal-view?id=188* adresinden takip edebilirsiniz.

Adedi	1 Yıllık Yurt Dışı Abonelik / *Subscription*	1 Yıllık Yurt İçi Abonelik
20 TL	100 $ veya 75 Euro karşılığı Türk Lirası	120 TL

Yayın Hakem Kurulu

Yayın / Danışma Kurulu

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI'NA GÖNDERİLECEK YAZILARDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR

1. ***Türk Dünyası Araştırmaları*** iki ayda bir yayınlanır. Gönderilen yazılar yazı kurulundan ve hakem heyetinden geçtikten sonra yayınlanmak üzere sıraya konulur. Prensip olarak, ***"Türk Dünyası Araştırmaları"*** ve ***"Türk Dünyası Tarih Kültür"*** dergilerinde çıkan yazılar ve ***Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı***'nca yayınlanan kitapları kaynak olarak gösteren yazılara öncelik verilmektedir.

2. Yayın Kurulumuzca, ***"Türk Dünyası Araştırmaları"*** ve ***"Türk Dünyası Tarih Kültür"*** dergilerinde yayınlanacak araştırmalarda: Orta Asya: *Türkistan;* Maveraü'n-Nehir: *Aşağı Türkistan;* Amu-Derya: *Seyhun;* Sir-Derya: *Ceyhun;* Türki Cumhuriyetler; *Türk Cumhuriyetleri* gibi milli terimlerimizin kullanılması uygun görülmüştür. Yazarlar, yayın kurulumuz tarafından yayınlanacak yazılarda, bu terimlerin otomatik olarak değiştirilebileceğini kabul etmiş sayılırlar.

Yazarlar mektup ve elektronik posta adreslerini de bildirmelidir.

3. Makale Metni: A4 boyutunda (29.7x21 cm) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, 1.5 pt satır aralığında yazılmalıdır. Dipnotlar 8 punto (normal) Times New Roman Türk fontu ile dizilmelidir. Sayfa kenarlarında 3'er cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Paragraflar 1 cm (4 karakter) içeriden başlatılmalıdır. Makaleler PC uyumlu *Microsoft Word* veya ".doc" uzantılı belge oluşturmaya elverişli herhangi bir kelime işlem programında yazılarak e-posta adresimize ve CD kaydı ve iki nüsha kâğıt çıktısıyla adresimize gönderilmelidir. Eski harfli metinler *Universal Word* ve benzeri programda yazılmış olmalıdır. Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Ancak dizgi imkânları da göz önünde bulundurularak, mümkün olduğunca Türkiye'de yaygın olarak kullanılan transkripsiyon sisteminin kullanılması gerekir. Özel bir yazı karakteri kullanılmış ise, belgeyle birlikte söz konusu karakterlerin fontlarının da gönderilmesi gerekmektedir.

Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil *eğik* harflerle yazılmalıdır. Alıntılar *eğik* harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın iki yanından 1 cm içeride, blok hâlinde, 1 satır aralığıyla ve 9 punto ile yazılmalıdır.

4. ***Makale içi başlıklar:*** Makalede, konunun işlenişine göre rakam-harf sistemi esas alınarak ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.

5. ***Türk Dünyası Araştırmaları***'nda yayımlanmayan yazılar, istek hâlinde iâde edilebilir.

6. ***Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi***'nin dili Türkiye Türkçesi'dir. Gerek görüldüğü hallerde, Çağdaş Türk lehçelerinde yazılmış yazılara da yer verilir. Yazılarda kullanılacak şekil, resim vb. malzemenin orijinallerinin yüksek yoğunlukta taranmış "jpeg" formlarının veya kaliteli fotoğraflarının gönderilmesi şarttır.

7. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına âittir.

8. Kaynak gösterme: Dipnotlar, atıf ve açıklama için kullanılabilir. İki hâlde de sayfa altında gösterilir. Bir eserin ilk kullanımında kaynak ve yazar adının tam künyesi, aynı yazarın birden fazla eserinden yararlanılması durumunda ve genel olarak herhangi bir kaynağın sonraki kullanımlarında kısaltma ve basım yılı tercih edilebilir.

Örnek: Mustafa Aydemir, *Dağdan Bakan Gözler,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 102.

9. Kaynaklar: Makalenin sonunda, çalışma esnasında yararlanılan kaynaklar, yazarların soyadları esas alınarak alfabetik biçimde sıralanmalıdır.

Örnek: TÜRKDOĞAN, Orhan: "Anadolu Kültüründe Antik Türklük Profili", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 209, Yıl: 36, Cilt: 107, Mart-Nisan 2014, s. 9-56.

ISSN: 0255-0644

«TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI»
Bakanlar Kurulu'nun 20.7.1980 tarih ve 8/1307 sayılı kararıyla kamu yararına hizmet veren vakıf olarak kabul edilerek vergi muafiyeti tanınmış olan
«TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI»nın hakemli, uluslararası, süreli ilmî yayın organıdır.

İ Ç İ N D E K İ L E R

WOODROW WİLSON'UN ERMENİ HAMİLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE ERMENİSTAN GÖREVİNE GİDEN GENERAL HARBORD ASKERİ KURULU

Yrd. Doç. Dr. İsmail KÖSE*

Öz

Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken, Türkiye'den kopartılacak topraklar üzerinde bir "Ermeni Devleti Kurulması Planları" da ele alınmaktaydı. Konferans'ta mağlupların topraklarında kukla "güdüm" (manda) idarelerinin oluşturulması kararlaştırılmıştı ve Türkiye'nin parçalara ayrılarak güdüm idaresine verilmesi hususunda Bağlaşıklar hemfikirdi. Anlaşmaya varılamayan nokta hangi ülkenin Türkiye'nin hangi parçası üzerinde güdüm idaresi kuracağı üzerineydi. Mayıs ayı başlarındaki plana göre barış antlaşması Türkiye'nin görüşü alınmadan yapılacak, "Türkler ve Sultan" Avrupa topraklarından tamamen kovulacaktı.

Bu görüşün bayraktarlığını Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson ile İngiltere Başbakanı Lloyd George yapmaktaydı. Wilson ayrıca Anadolu'da kurulacak bir Ermeni Devleti'nin hamiliğini yapmaya da gönüllüydü ve bu amaçla 1919 yılı Ağustos ayında saha incelemesi yapmak üzere General Harbord başkanlığındaki 46 kişilik bir heyet Anadolu'ya gönderilmiştir.

Anahtar kelimeler: *General J. Harbord, Woodrow Wilson, Mustafa Kemal, Ermeniler, Milli Mücadele, Güdüm.*

Abstract

Woodrow Wilson's Attempt to Guard Armenians and General Harbord's Milittary Mission to Armenia

While Paris Peace Conference was going on, plans on "establishing an Armenian state" on the soils ceded from Turkey also were on the table. Du-

* Erciyes Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismailkosetr@hotmail.com

ring the conference it was decided to establish mandatory puppet governments on losers' lands. Under this context allied associated powers had agreed on dismantling Turkey and establishing small mandatory areas. Only unsolved problem was who will occupy and establish mandatory administration where and in accordance with the plan at the beginning of May, the peace agreement will be determined regardless Turkish view "Turks and Sultan" will absolutely be expelled from European soils.

Flagmen of this view were US President Woodrow Wilson and British Premier Lloyd George. Wilson also desired to establish and protect an Armenian State in Anatolia and with this aim a delegation under the command of General Harbord consisting of 46 persons was sent into Anatolia at the beginning of August 1919 for field surveys.

Key words: *General J. Harbord, Woodrow Wilson, Mustafa Kemal, Armenians, National Struggle, Mandatory States.*

Giriş

İzmir'in işgali sonrasında; Türkiye, Afganistan, Hindistan ve Mısır'da meydana gelen beklenmedik protestolar ve Paris'teki Müslüman Hindistan heyetinin baskıları neticesinde İngiltere görüşünü revize ederek Sultan'ın İstanbul'da kalmasına müsaade edilmesine razı olmuştu.[1] Bu esnada son on yıllardaki gelişmelerin de etkisiyle Osmanlı maliyesi de tamamen çökmüştü ve Bağlaşıkların merhametine muhtaç bir hale gelmişti.[2] Söz konusu nedenden ötürü Sultan'ın İstanbul'da kalmasına müsaade edilmesi çok fazla anlam ifade etmiyordu.

Paris Barış Konferansı'nda doğacak ortamdan yararlanarak Ermenilerden kurtulmak için fırsat kollayan İngiltere, konferans toplandıktan dört ay sonra, 21 Mayıs'ta Ermenistan, Türkiye, İstanbul ve Boğazlar üzerinde bir Amerikan güdümü kurulması önerisini Başkan Wilson'a iletmiş, Bağlaşık diğer devletler de İngiltere'yi desteklemişti. İngiltere ve Fransa'dan ümidini kesen Ermeni lobileri ve Büyük Ermenistan Devleti'nin kurulması için tüm güçleri ile faaliyet gösteren Ermeni örgütleri de görüşmeler devam ederken, Başkan Wilson ve ekibi üzerinde Ermenistan için bir şeyler yapılmasına yönelik yoğun bir baskı oluşturmaya çalışmaktaydılar. Bu amaçla kara-propaganda faaliyetlerini yürürlüğe koymuşlardı. Örneğin; 2 Şubat 1919 tarihinde New York Times'ta verilen bir habere göre; *"güya Türkiye'nin her yerinde Ermeni masumlar öldürülmekte, boğulmakta ve öldürülenler birbirine bağlanıp nehirlere atılmaktaydı."* Haberde *"Amerika'nın İstanbul eski Büyükelçisi Abram I. Elkus'un Erme-*

---

1 Richard V. Oulahan, "British Should Keep Sultan in Europe", *New York Times,* May 20, 1919.

2 Yakup Akkuş, "Çağdaş İktisadi Düşüncelerde Sol Perspektifler, (Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemleri Teorisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 168, Mayıs-Haziran 2007, s. 22-23.

nilere karşı uygulanan daha önceki tüm soykırımlara şahit olduğu belirtilerek" dramatik bir tonda *"Amerikalı bir kadının Ermeni kocasının Türkiye seyahatinde nasıl katledildiği ve Dar Arsariyan isimli kadının sırf Ermeni için olduğu sokak ortasında nasıl öldürüldüğü anlatılmaktaydı."*[3]

Yine Nisan ayındaki bir haberde; *"Türkiye'de anarşi ve kargaşanın kol gezdiği, Hıristiyanların ve özellikle Ermenilerin tekrar soykırıma tabi tutulmasının an meselesi olduğu"* iddia edilmekteydi.[4] Benzer fabrikasyon kara propagandaları yaygınlaştırmak amacıyla, 22 Haziran 1919 tarihinde, Charles Evans Huges, Alfred E. Smith, Elihu Root, James W. Gerard, Charles W. Eliot gibi Ermeni ileri gelenleri ve Amerikalı destekçileri, işbirliği içerisinde Başkan Wilson'a olağan kanallardan ulaşacak bir mektup kaleme aldılar. Mektupta, *"[Paris] Barış Konferansı'nın Ermenilerin sadakatini ve hizmetlerini tanımasını, bu amaçla Ermenistan'a acilen yiyecek, 50.000 kişiye yetecek cephane, harp malzemesi ve diğer ihtiyaçların gönderilerek Ermenilerin işgal edemedikleri Ermeni topraklarını işgal etmelerinin sağlanmasına yardım etmesini"* istemişlerdi.[5] Amerikan Dışişleri Bakan Vekili William Philips, Başkan Wilson'un onayı ile mektubu Paris'teki Amerikan Kurulu'na göndermiştir. Ermenilerin Bağlaşıkların yardımı ile işgal etmeyi planladıkları topraklar Doğu Anadolu'daki altı vilayet ve Maverayı Kafkasya'daki *(Transcaucasia)* Azerbaycan topraklarının bir kısmı ile Dağlık Karabağ'dır.

Kurulması planlanan Ermeni Devleti'nin alt yapısını hazırlamak ve bu devletin kurulacak olduğu topraklarda araştırma yapmak üzere Başkan Wilson tarafından General J. Harbord başkanlığında bir heyet, Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken, 1919 Ağustos ayında Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu makalenin konusu söz konusu heyetin çalışmalarını ve hazırlamış olduğu raporu incelemektir.

Anadolu'nun Doğusunu İçine Alan Ermenistan'ın Kurulması İçin Harbord Askeri Kurulu'nun Görevlendirilmesi ve Çalışmaya Başlaması

1913-1916 yılları arasında ABD'nin İstanbul Büyükelçiliği görevinde bulunmuş olan Henry Morgenthau, Ermenistan'a bir heyet gönderilerek oradaki durumun araştırılması için Başkan Wilson'u ilk olarak kendisinin ikna ettiğini iddia eder. Morgenthau'nun kaydına göre; *"Başkan Wil-*

3 *New York Times,* "Saw Armenians Drowned in Groups", February 2, 1919.

4 New York Times, "Growing Disorder Distracts Turkey", April 18, 1919.

5 *The Acting Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace,* Washington, June 28, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States (PRFRUS) 1919,* Volume: II, Washington Printing Office 1934, s. 824. (Bundan sonra *PRFRUS* olarak kısaltılacaktır.) Bu dönemde Amerikan kamuoyunu yönlendirmek amacıyla çok yoğun bir kara propaganda çalışması yürütülmekteydi. Wilson'a gönderilen mektup ile benzer ifade ve iddiaları taşıyarak aynı kalemden çıktığı açıkça görülen bir yazı, İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'a dayandırılarak abartılı soykırım rakamları ile Mayıs ayında New York Times'da yayınlanmıştı. Bkz. *New York Times,* May 26, 1919.

son Morgenthau'dan bir Yahudi olarak Polonya'ya gidecek olan heyetin başında bulunmasını istemişti." Adı geçen görevi yerine getirmeye gönülsüz olan Morgenthau, Wilson'un ısrarı üzerine doğan fırsattan yararlanarak Başkanı, Ermenistan'daki durumu incelemek üzere *"Büyük Dörtler"*den oluşan bir araştırma heyetini Ermenistan'a göndermeye ve burası üzerinde Amerikan hamiliğini sağlayacak olan Amerikan güdümü idaresinin kurulması için çalışmalar yapılmasına razı etmiştir.[6]

Ermenistan üzerine kurulacak güdüm idaresi konusunda kararını vermeden önce Başkan Wilson *"güdüm sorunu"* ile ilgilenmek üzere bölgeyi tanıyan Yakın Doğu Yardım İşleri Yöneticisi Herbert Hoover'i görevlendirmişti. Bu nedenle de, Morgenthau'nun teklifini kabul ederken zikredilen konuda Herbert Hoover ile birlikte çalışması talimatını vermiş, Morgenthau Ermenistan üzerine kurulacak bir güdüm için kendisi ile aynı fikirde olmayan Hoover ile istemeyerek de olsa çalışmak zorunda kalmıştır. Amerikan güdüm idaresi konusunda Morgenthau ile zıt düşüncelere sahip olan Hoover, kendisi bölgeyi iyi tanıdığı için Amerika'nın çıkarına olamayacağı belli olan bu öneriye karşıydı ve belirtilen nedenle güdüm üzerine karar verilmeden önce bölgeye bir inceleme heyeti gönderilmesi teklifini ilkin Wilson'un yakın danışmanlığını yapan Albay House'a sonra da Başkan Wilson'a iletmişti.[7]

Söz konusu girişimlerden sonra 5 Temmuz 1919 tarihinde Paris'teki Amerikan Kurulu, Hoover ve Morgenthau'nun önerisi ile General James G. Harbord'un Ermenistan'a gitmesi ve planlanan kurula başkanlık yapmasını ve ekibini kendisinin seçmesi teklifini Dışişleri Bakanlığına bildirdi.[8] Wilson, öneriyi yerinde bularak onayladı ve ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın teklifi ile Tümgeneral James G. Harbord, oluşturulan askeri kurulun başına getirildi. ABD Dışişleri Bakanlığı 1 Ağustos 1919 tarihli telgraf ile Hoover ve Morgenthau'nun önerisinin Başkan tarafından kabul edildiğini, Tümgeneral Harbord'un oluşturulacak Kurul'a başkanlık yapacağını Paris'teki Amerikan Kurulu'na bildirdi.[9]

Üyeleri ve uzman kadrosu ile Harbord Askeri Kurulu kendisinden önceki tüm inceleme kurul ve misyonlarından farklı bir doğaya sahipti ve kendisinden önce aynı bölgede araştırma yapmış olan King-Crane Kurulu'ndan daha dar bir alanda, çok daha spesifik bir konu üzerinde araştırma yapmakla görevlendirilmişti. Harbord Askeri Kurulu'nun amacı

---

6 Henry Morgenthau, "The Attitude of the United States Toward Europe", *Annals of the American Academy of Political and Social Science,* Vol: 96, The Place of USA in a World Organization for the Maintenance of Peace, (Temmuz, 1921), s. 68-69.

7 Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s. 89.

8 *The Commission to Negotiate Peace to the Acting Secretary of State,* Washington, July 5, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 826.

9 *The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace,* Washington, August 1, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 828.

her ne kadar Büyük Ermenistan Devleti'nin Amerikan güdümü altında kurulmasının sağlanması olsa da, Kurul tüm Anadolu'yu, Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Ermenistan'ı gezerek ilgili bütün tarafların görüşlerini almış, geniş bir saha araştırması yapmış ve alt raporlar düzenlemiştir. Özellikle Harbord Kurulu'nda görevli general ve subaylar tarafından hazırlanan ve hazırlayıcılarının adları ile isimlendirilen bu alt raporların büyük kısmı halen yayınlanmamıştır.[10] Harbord Raporu'nun asıl kısmı, 13 Nisan 1920 tarihinde yayınlanarak kamuoyuna açıklanmış, beklentilerin aksine Rapor Ermenistan üzerine bir Amerikan güdümü kurulmasını sağlayamamış, bilakis ortaya koyduğu sayısal verilerle güdümün Senato'da reddedilmesine neden olmuştur. (Belge: 1)

Harbord Askeri Kurulu, Türk topraklarında bir Ermeni Devleti kurmak için Anadolu'da saha araştırmaları yapmaya başlamadan yaklaşık bir buçuk ay önce, Anadolu'da örgütlenmeye çalışan bağımsızlık hareketi ve Milli Mücadele kuruluş çalışmalarına devam etmekteydi. Milli Mücadele'yi başlamadan yok etmeye çalışan İngiltere'nin Erzurum'daki kontrol subayı A. Rawlinson Erzurum Kongresi'nin toplanması halinde doğu illerinin işgal edileceği tehdidi ile Kongreyi ve Mustafa Kemal'in liderliğini engellemeye, Fransız subayları ise daha sonra aynı tehditle Sivas Kongresi'ni durdurmaya çalışmaktaydılar, fakat bu tehditler işe yaramamış, Milli Mücadele'nin örgütlenme çalışmaları büyük bir hızla devam etmişti.[11]

Tümgeneral Harbord Askeri Kurulu'nun Anadolu ve Maverayı Kafkasya'da bir Ermeni Devleti kurmak amacıyla araştırma yapacakları 1919 Eylül ayında Erzurum ve Sivas Kongreleri sonuçlanmıştı. Milli Mücadele'nin belkemiğini oluşturan her iki Kongre'de Misak-ı Milli'nin temellerini oluşturacak kararlar alınmış, Büyük Millet Meclisi toplanıncaya kadar Ulusal Meclis yetkilerini bir yürütme organı olarak üstlenecek olan Heyet-i Temsiliye göreve başlamış, Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatıyla Milli Mücadele'nin liderliğine seçilmişti.

Bu esnada yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda, ABD Başkanı Wilson'un talimatı ile Tümgeneral Harbord başkanlığında, üç general, sekiz denizci ve karacı Subay, ABD misyoner temsilcileri, ticaret, sınır anlaşmazlıkları ve ekonomik konularda uzmanlardan oluşan 46 kişilik askeri bir kurul[12] 15 Ağustos 1919 tarihinde Paris'ten hareketle önce İs-

---

[10] Harbord Askeri Kurulu ve Alt Komitelerinin yaptıkları araştırma raporları için bkz. Hulusi Akar, *Harbord Military Mission to Armenia: "The Story of an American Fact Mission and its effects on Turkish-American Relations",* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi University, 2005, s. 53-176.

[11] Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 93-98.

[12] Metin Ayışığı, Harbord Askeri Misyonu'nda üçü sivil: beş ABD'li subayın bulunduğunu kaydetmektedir. Oysa, Askeri Kurul'da ABD vatandaşı üçü sivil beş Ermeni vardır ve ayrıca Rapor'un girişinde belirtildiğine göre toplam Subay sayısı beş değil 11'dir. Bununla birlikte,

tanbul'a gelerek; burada Padişah Vahdettin, Ermeni Patriği, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol ve Amerika Yardım Teşkilatı görevlileri ile görüşmüştür (Belge: 2). Tümgeneral Harbord İstanbul'da iken, isimlerini belirtmemekle birlikte kabinede görevli eski bir bakan, kanaat önderi Türkler ve sekiz yıl Türkiye'yi Avrupa mahkemelerinde temsil etmiş olan yüksek dereceli Türk diplomattan oluşan bir heyetle görüştüğünü, heyetin kendisine; 1914 yılındaki Türkiye'nin bağımsızlığı ile Amerikan güdümü arasında tercihte bulunmaları gerektiğinde, kendilerinin büyük bir kabulle Amerikan güdümüne taraftar olduklarını ve ülkenin eğitimli sınıflarının kendileri ile aynı görüşte bulunduğunu söylediklerini kaydetmektedir.[13]

Harbord Askeri Kurulu Paris'ten hareket etmeden önce Ermeniler, Amerikan güdümünün kendileri için hayati öneminin farkında olarak fabrikasyon propaganda faaliyetlerine yoğunluk vererek, Bağlaşıklar ve özellikle Başkan Wilson üzerinde etki kurmaya çalışmaktaydılar. Bu amaca yönelik olarak medya organları ve basın araçları geniş çaplı olarak kullanılmaktaydı. Örneğin; Harbord Askeri Kurulu Paris'ten hareket ettikten bir gün sonra, 17 Ağustos tarihinde New York Times, Kurul hakkında bilgi vermekte ve *"İngiliz askerlerinin Türk topraklarından çekilmesinden sonra Türklerin Ermenilere tekrar soykırım uygulayacağı endişesinin taşındığını"* bildirmekteydi. Haber daha ileri giderek, *"Türklerin ve Azerilerin Ermenistan'a karşı üç cepheden ortak saldırıya geçtiğinin ve 1915'dekinden daha kötü bir soykırımdan korkulduğunun haber alındığını"* rapor etmekteydi. Haberde, *"Ermenilerin karşı karşıya kaldığı tehlikeler dramatik bir üslupla açıkladıktan sonra Amerikan Kongresi'ne bir an önce Ermenistan ve İstanbul üzerine bir Amerikan güdümünü kabul edeceğini açıklaması"* tavsiye edilmekteydi. Gazeteye göre; *"yakın olan soykırım şimdilik ancak böyle bir ilan ile önlenebilirdi."* Haberde, *"Harbord Kurulu'nun Ermenistan'ın Amerikan güdümüne alınarak bu halkın kurtarılması için lehte bir rapor sunmasının ümit edilmekte olduğu"* da özellikle belirtilmişti.[14]

General Harbord'un Mustafa Kemal ile görüşmesinde Hüseyin Rauf Orbay ve Alfred Rüstem Bey'in tercüman olarak bulunduğu söylenmektedir. Fethi Tevetoğlu, General Harbord'a Mustafa Kemal ile görüşmesinde, İstanbul'da Harbord Askeri Kurulu'na katılmış olan Robert Koleji Tarih Öğretmeni [Prof. Dr.] Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)'ın tercümanlık yaptığını kaydetmektedir. Ayrıca Atatürk'ün yanında görüşmelere katıldığı söylenen Alfred Rüstem Bey olarak zikredilen kişi, Polonya asıllı olduğu için Alfred Bilinsky olarak da bilinen Ahmet Rüstem Bey'dir. Ahmet Rüstem Bey I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi iken, Başkan Wilson'un talimatıyla ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından *persona non-grata* ilan edilmiş, ABD'deki görevinden ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve daha sonra da Milli Mücadele'ye katılmıştır. Metin Ayışığı, *a.g.e.,* s. 90, 98-99.

13 James G. Harbord, *Conditions in the Near East, Report of the American Military Mission to Armenia (HMMA),* Government Printing Office, Washington, 1920, s. 16. (Bundan sonra *HMMA* olarak kısaltılacaktır.) *New York Times,* Harbord Askeri Kurulu Paris'ten hareket ettikten bir gün sonraki haberinde *"Türklerin, Türk topraklarında yaşayan Hıristiyanların ve Avrupalıların da Amerika'nın güdümüne taraftar olduğunu"* kaydetmekteydi. Bkz. *New York Times,* August 17, 1919.

14 *New York Times,* August 17, 1919; *New York Times,* "Reconstruction and Demobilization", August 10, 1919. Ermenilerin benzer iddiaları 30 Temmuz 1919 tarihinde de yayınlan-

New York Times'ın da haberinde görüldüğü gibi Amerika'daki Ermeni ileri gelenleri Harbord Raporu güdüm lehinde olsa da kongrenin güdümü kabul edeceğinden emin değildi ve bu amaçla ısmarlama haberlerle kamuoyu yaratarak, kongre üzerinde baskı oluşturmaya çalışmaktaydılar. Bu dönemde, Amerika'nın en çok okunan gazetelerinin başında gelen New York Times Ermenilerin etkisi altındadır ve aynı haberin devamında Türkiye'yi parçalara ayırma niyetleri açıkça belli olan, bu amaca yönelik gizli antlaşmalar yine kendisi tarafından haberleştirilen gazete, *"Bağlaşıkların Paris'teki görüşmelerde sonuca ulaşamamasının ve bir an önce kalıcı barış kurulamamasına engel olan en başta gelen nedenler arasında Mustafa Kemal ve Milli Mücadele"*yi göstermiştir.[15]

Amerikan kamuoyunu yönlendirme amaçlı olduğu açıkça belli olan benzer haberler ile Ermeniler güdümün kabulü için altyapı çalışmalarına hız vermişlerdi. Türkleri aşağılayıcı, nefrete dayalı suçlayıcı kara propaganda faaliyetleri Lozan görüşmeleri sırasında ve sonrasında da devam etmiştir. (Belge: 3)

Ermenilerin yukarıda zikredilen yoğun fabrikasyon propaganda faaliyetleri, *"katliama uğradıkları"*, *"açlıktan öldükleri"*, *"evlerine dönemedikleri"*, *"Türklerin ve Azerilerin kendilerine saldırdığı"*, *"köylerini yağmaladığı"* gibi dezenformasyon nitelikli çalışmaları Amerika nezdinde istenilen amaca ulaşmış, Harbord Askeri Kurulu Paris'ten yola çıktıktan bir gün sonra, 16 Ağustos'ta Wilson, Paris'te barış görüşmelerini yürüten Amerikan Kurulu'na *"çok gizli"* kodlu bir telgraf göndererek, *"Türklerin çok sert bir biçimde uyarılması"* talimatını vermiş, İstanbul'da Amerika Birleşik Devletlerini temsil etmekle birlikte, yüksek komiserlik görevine yeni atanmış olan Amiral Bristol, tehdit notası niteliğindeki talimatı Türk hükümetine bildirmekle görevlendirilmiştir. Wilson'un her satırında tehdit ifadeleri ile yüklü olan talimatında özetle;

> *"Ermenilerin ya da herhangi bir Hıristiyan unsurun Türkler ya da Kürtler tarafından katliama uğratılması durumunda, Wilson prensiplerinin Türklerle ilgili 12. maddesi yürürlükten kaldırılacağı, Paris'teki barış şartlarının ağırlaştırılacağı ve Türklere eski Osmanlı toprakları üzerinde dahi egemenlik kurma izni verilmeyeceği"*[16]

belirtilmişti. *"Zikredilen konuda Türk hükümetinin hiçbir özrü ya da askeri yetersizliği kabul edilmeyecek, vuku bulabilecek geçmiştekine benzer herhangi bir eylemden Türkler sorumlu tutulacak ve sert bir şekilde cezalandırılacaklardı."* (Belge: 4)

---

mıştır. General Harbord Askeri Kurulu yaptığı saha araştırmasında bu haberlerin gerçekle alakasının olmadığını rapor etmiştir.

15 *New York Times,* August 17, 1919.

16 *The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace,* Washington, August 15, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 832.

Yüksek Komiser Bristol, 21 Ağustos tarihinde Wilson'un notasını Büyükelçiliğe davet ettiği Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya teslim etmiştir.[17] Osmanlı Hükümeti 28 Ağustos tarihinde Damat Ferit Paşa imzası ile Wilson'un notasına vermiş olduğu cevapta, Amerika'dan yardım isteyerek, *"istenilenleri yerine getirmek için yeterli jandarma gücüne sahip olunmadığını"* bildirmiş, *"Yunanlıların İzmir'deki katliamlarını araştıran komisyonun çalışmalarının hızlanması ve barışın bir an önce imzalanması için Bağlaşıklara karşı Amerikan desteğini rica"* etmiştir.[18] Görüldüğü gibi Anadolu'da Milli Mücadele örgütlenmesi devam ederken, Damat Ferit Paşa başkanlığındaki İstanbul Hükümeti acziyet içerisinde kendisini tehdit eden Amerikan başkanından medet ummaktaydı.

Harbord Askeri Kurulu'nun görevlendirilmesinden sonra fabrikasyon iddialar ve basın organları öyle bir kamuoyu ve baskı yaratmıştır ki, *"Ermenilerin tekrar soykırıma uğrayacağı"* korkusu ile Ağustos ayından başlamak üzere; Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı ile İngiltere arasında, İngiltere'nin Kafkaslardaki güçlerini çekmeyi geciktirmesi ve Amerikan güçleri olaya hakim oluncaya kadar beklemesi için yoğun bir diplomasi trafiği gerçekleşmiştir.[19]

İstanbul'a muhtemelen Wilson'un tehdit notasının Türk Hükümeti'ne tebliğ edildiği tarihlerde varmış olan Harbord Askeri Kurul'u buradaki görüşmelerden sonra ilk olarak Ermenilere verilmesi planlanan Kilikya'nın anahtarı konumundaki Adana'ya hareket etmiştir. Askeri Kurul'da ABD vatandaşı beş Ermeni vardı ve bunlardan ikisi subaydı.[20] Harbord'a verilen talimatta; Gürcistan, Ermenistan, Maverayı Kafkasya, Suriye ve diğer ilgili bölgelere gitmeleri; buralarda Amerikan çıkarlarını ilgilendiren siyasi, askeri, coğrafi, idari, ekonomik ve diğer ilgili hususları gözlemleyerek rapor etmeleri istenmişti.[21] Askeri Kurul Adana'dan hareket ederek Mersin, Tarsus, Halep, Mardin, Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars illerini ziyaret ettikten ve buralarda bir Ermeni Devleti kurulabilmesi için durum tespiti yaptıktan sonra; Kars'tan Erivan'a geçmiş, Tiflis, Bakü, Batum, Ulukışla, Sivas, Samsun, Merzifon,

---

17 *Library of Congress Manuscript Division (LCMD), The Papers of Mark L. Bristol-I,* Confidential, *War Diary*, 21st August 1919. (Bundan sonra *LCMD* olarak kısaltılacaktır.)

18 *The Commissioner at Constantinople (Rvandal) to the Secretary of State,* Constantinople, August 25, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 835-836.

19 *The Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Davis),* Washington, August 26, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 835-838.

20 Fethi Tevetoğlu, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)", *Atatürk Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 10, Cilt: IV, Ankara, (Kasım, 1987), s. 197-207; Fethi Tevetoğlu; Harbord'un tercümanlığını yapmış olan Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)'tan naklen; *"Ermeni subayların Askeri Kurula kasıtlı olarak sokulduğunu fakat, Tümgeneral Harbord'un İstanbul'a geldikten sonra Ermeni tercüman ve kılavuz istemeyerek, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol'den kendisine Türk tercüman ve kılavuz bulmasını talep ettiğini"* kaydetmektedir. Bkz. Tevetoğlu, *a.g.e.,* s. 198-202.

21 *HMMA,* s. 1.

Trabzon, tekrar Erzurum, Horasan, Diyarbakır, Beyazıt, Erivan, Nahcivan'a gitmiş buradan 29 Eylül tarihinde M.S. 301 yılında inşa edilmiş olan kutsal Ermeni kilisesinin de bulunduğu Patriklik Merkezi Ecmiyazin'de oturan Patrik V. Kevork'u ziyaret etmiştir.[22]

Rapor'un girişinde belirtildiğine göre Askeri Kurul, Anadolu topraklarında ve Maverayı Kafkasya'da Ermenilere verilmesi planlanan tüm bölgelerde 30 gün süren incelemelerde bulunmuş, sadece durumun o dönemde elverişsiz olması nedeniyle Van ve Bitlis illerini gidip yerinde görememiştir.[23] Harbord Askeri Kurul'u Milli Mücadele güçlerinin kontrolündeki bölgelerde çok rahat hareket etmiş, herhangi bir şekilde rahatsız edilmemiş fakat Ermenilerin işgalindeki bölgelerde ve Kafkasya'da çeşitli defalar ateşli silahların kullanıldığı saldırılara uğramışlardır.

Harbord Raporu'nun güzergâhında Ermeni ulusunun tarihçesi ve erdemleri anlatılmakta, Ermenilerin Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden ilk ulus olduğunun altı çizilmektedir. Türkiye'den kopartılacak topraklar üzerinde bir Ermeni Devleti kurmak amacıyla yazılan rapor tüm olayları zikredilen bakış açısına göre ele almış, tezlerini zora sokacak tarihi belge ve vakaları görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Örneğin, raporun hemen girişinde Ermeni tarihi özetlenirken, Ermeniler ile Bizans arasındaki anlaşmazlık ve çatışmalara[24] değinilmeden Ermenilerin, 11. yüzyıllarda *"şu anda güçten düşmüş olan"*, *"yağmacı"*, *"köleleştirici"*,

---

[22] *HMMA,* s. 3-4.

[23] *HMMA,* s. 3-4.

[24] Ortodoks Kilisesi'nin Doğu'daki diğer kiliselere tahakkümü ve yaşama hakkı tanımaması, Bizans'ın sınır boylarındaki Ermeni aileleri zorla içlere göç ettirmesi ile ilgili olarak bkz. Claude Cahen, *Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler,* Çev. Yıldız Moran, 3. Baskı, E Yayınları, İstanbul, 1994, s. 80-81; Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra 451 yılında Bizans Kilisesi'nden ayrılmaları, Türklerin Anadolu'yu iskanlarına kadar süren bir Bizans-Ermeni çatışmasına, Ermenilerin Bizans tarafından ezilmesine, eritilmeye çalışılmasına ve bunun sonucu olarak da, Bizans'a tabi Ermeni Beyliklerinin yok edilmesine yol açması hakkında ayrıca bkz. İsmet Binark, *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim,* Ankara Ticaret Odası Yayını: 16, Ankara, 2001, s. 10; Bizans ile Ermeniler arasındaki anlaşmazlıklar için bkz. *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162),* Çev. Hırant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 42-81; Ermeni müverrihi Mateos, 1060 yılında Ermenistan'ın Türk hakimiyetine girmesini şu şekilde betimler; *"…Ermenistan, Greklerin elinden alındıktan sonra Ermeniler Romalıların (Bizans) bütün fenalıklarından kurtulmuş oldular. Fakat onlar, bundan sonra da Ermenilere karşı başka türlü mücadeleler icad[t] ettiler. Onlar (Bizanslılar) bu defa muharebe ve kahramanlık sahasından nefret ederek Ermeni mezhebinin tetkiki ile uğraştılar ve Allah'ın kilisesinin içinde kargaşalık ve karışıklık çıkardılar… Onlar erkek (Ermeni) çocukları hadım ettiler ve onlara kahramanlara yakışan zırh yerine geniş ve uzun entariler giydirdiler…".* Mateos, *a.g.e.,* s. 112. Amerika'nın İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol, 22 Haziran 1919 tarihinde, kendi gözlemlerine ve Kafkaslardaki Amerikan görevlilerine dayanarak yazmış olduğu raporunda, *"Ermeni köylülerin Azeriler ile birlikte barış içinde yaşamak istediklerini, fakat Ermeni zenginlerinin ortamı terörize ederek buna imkan vermediğini, hatta pek çok kere kendi soydaşlarını şayet Azeriler ile birlikte barış içinde yaşamak için ısrarcı olurlarsa ölümle tehdit ettiklerini"* kaydetmiştir. *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, ending 22 June 1919.* Con. 4052-19. Bristol'ün kaydı, I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasında Osmanlı topraklarında barış içinde yaşayan Ermeni vatandaşlarının kendi soydaşları tarafından nasıl terörize edilerek bu bölgede planlı karışıklıklar çıkarıldığını açıkça göstermektedir, aynı senaryo bu kez Azerbaycan'da tekrarlanmaktaydı.

"cani Asya göçebesi Türklerin"[25] egemenliğine girdiğinden bahsedilmektedir.

Philip Marshall Brown, 1920 yılında, henüz Kurtuluş Savaşı devam ederken ve Lozan görüşmeleri öncesinde kaleme almış olduğu makalesinde:

> *"Ermenilerin Türkler tarafından çok fazla rahatsız edilmeden 1880 yılı Berlin Antlaşması'na kadar huzur içinde yaşadıklarını, fakat bu tarihten sonra İngiltere'nin Ermenilere arka çıkması ile 1895, 1896 ve sonrasındaki istenmeyen kırımların ortaya çıktığını, Ermenileri kışkırtarak iki ulus arasına düşmanlık sokan büyük güçlerin asıl amacının Yakın Doğu'da ezilen halklara yardım etmek değil, bencil materyalist çıkarlarını sürdürmek olduğunu"*[26]

söyleyerek, Harbord Raporu'ndaki iddiaların tarihi hadiseler ile uyuşmazlığını ortaya koymaktadır. Cemal Paşa da hatıratında: *"1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden beş sene öncesine kadar Ermeniler ve Türkler arasında katiyen bir anlaşmazlığın mevcut olmadığını, bu tarihe kadar herhangi bir Ermeni olayına rastlanmadığını"* kaydederek, *"Ermeni tedhiş hareketlerinin ve iki toplum arasındaki anlaşmazlıkların özellikle Çarlık Rusya'nın kışkırtmaları ile çıktığını"* belirtmektedir.[27] Yine, Harbord Askeri Kurulu, Anadolu'dan ve diğer Kafkas ülkelerinden kopartılacak topraklar üzerinde Ermenistan Devleti kurulması için saha araştırması yaparken, Ermenistan Devleti'nin ilk Başbakanı olan Ovanes Kaçaznuni, 1923 yılında Taşnak Partisi'nin Bükreş'te yapılan konferansına sunduğu raporunda: *"Ermenilerin Çarlık Rusya, İngiltere ve Fransa ordularının emrinde Türklere karşı savaştıklarını ve bu olgunun binlerce Taşnak belgesinde kayıtlı olduğunu"* itiraf etmektedir. Ayrıca, Kaçaznuni'nin itiraflarına göre: *"Çarlık Rusya, I. Dünya Savaşı öncesinde Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması için silah, cephane ve para yardımı yapmıştır."*[28]

Harbord Askeri Kurulu Anadolu'ya gelmeden yaklaşık bir yıl önce, Ovannes Kaçaznuni liderliğindeki Ermeni Devleti genel seferberlik ilan etmiş, Türkiye'den toprak kopararak Büyük Ermenistan'ı kurma çalışmalarını başlatmıştı. Amaç dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nden Bağla-

---

[25] Dönemin tanığı Urfalı Mateos'un vermiş olduğu bilgiler göz ardı edilerek, raporun 5. sayfasında Ermenilerin Türk egemenliğine girmesi şu şekilde anlatılmaktadır: *"…The Turk to whom they now fall prey was a raiding nomad from Central Asia. His mainsprings of action were plunder, murder and enslavement; his methods the scimitar and the bowstring…" HMMA,* s. 5.

[26] Philip Marshall Brown, "The Mandate Over Armenia", *The American Journal of International Law,* Vol. 14, No. 3, Temmuz, 1920, s. 397-398.

[27] Cemal Paşa, *Hatıralar,* Haz. Alpay Kabacalı, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 361.

[28] Ovanes Kaçaznuni, *Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor),* Çev. Arif Acaloğlu, 7. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 11. Ermenilerin Anadolu'da icra ettikleri yağma ve katliamlar için ve Taşnak Partisi'nin zulmünden bıkıp Türk Ordusu'nu coşku ile karşılayan Ermeni köyleri için bkz. Kaçaznuni, *a.g.e.,* s. 11-24.

şıkların da desteği ile mümkün olduğu kadar fazla toprak koparmaktı. Kaçaznuni'nin de raporunda belirttiği gibi: *"Ermeni idarecileri talepleri hususunda sınır tanımamaktaydı."*[29] ve tarihsel veya demografik olarak istedikleri topraklarda ne kadar hak sahibi oldukları da umurlarında değildi.

General Harbord Raporu'nun İçeriği

Harbord Raporu'nun giriş kısmında; 1915 olaylarından da bahsedilmekte, komitacılık faaliyetleri ve cephe gerisindeki masum halkı terörize eden çete eylemlerine değinilmeden, *"Ermenilerin Suriye ve Arabistan'a sürüldüğü"*, *"pek çoğunun yol boyunca Kürtler tarafından öldürüldüğü"*, *"Türk askerlerinin Kürtlerin Ermenileri öldürmesine göz yumduğu"*, *"9-10 yaşındaki küçük Ermeni kızların Kürtler tarafından eş olarak alındığı"* yazılmaktadır. Rapora göre: *"1915 sürgününde yaklaşık 800.000 Ermeni hayatını kaybetmiştir."*[30] Bu rakam bugünkü sözde soykırım iddialarında ileri sürülen sayının yarısına denk gelmektedir. Giriş kısmındaki tüm olumsuz iddialara rağmen, Fethi Tevetoğlu'nun Tümgeneral Harbord'un tercümanlığını yapmış olan Hulusi Y. Hüseyin Pektaş'tan naklettiğine göre: *"General Harbord kendisi tarafsız bir kişiliktir ve raporunu tüm Ermeni telkinlerine rağmen, mümkün olduğu kadar tarafsız bir gözle kaleme almış, heyetinde bulunan ve kendisini etki altına alacağını düşündüğü Ermeni subay ve sivilleri yanından uzaklaştırmıştır."*[31]

Harbord raporu dört ana başlık, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır. Raporun birinci bölümünde Ermenilerin tarihi geçmişi ve mevcut durumu ele alınmış, bir Ermeni Devleti kurulması için gerekli tarihsel alt yapının mevcudiyeti ispatlanmağa çalışılmıştır. İkinci bölümde yeni bir düzenleme için siyasi durum ve öneriler ortaya konmuş; üçüncü bölümde ABD'nin Ermenistan üzerinde güdüm idaresi kurabilmesi için mevcut şartlar ve ortaya çıkabilecek sorunlar tartışılmıştır. Dördüncü bölümde güdüm idaresinin kurulmasının gerekliliğini ve uygulanamazlığını ortaya koyan görüşler irdelenmiştir.[32]

Ermeni Devleti kurulması planlanan bölgedeki Ermeni nüfus ile ilgili sayısal bilgiler verildikten sonra; üstü kapalı olarak nüfusun yetersiz olması nedeniyle bu bölgelere ABD'ye yerleşenler dahil Ermeni nüfus kaydırılması gerektiği söylenmektedir.[33] Raporun sonuç bölümünde, planlanan Ermeni güdümünün olumlu ve olumsuz yönleri karşılaştırmalı maddeler halinde değerlendirilmiş, Kurul'un inceleme yaptığı bölgelerin haritası, Mustafa Kemal Paşa'nın General Harbord'a göndermiş olduğu

---

29 *A.g.r.,* s. 71.

30 *HMMA,* s. 7.

31 Fethi Tevetoğlu, "a.g.m.", s. 197-207.

32 *HMMA,* s. 8.

33 *HMMA,* s. 8.

notanın tercümesi, General Harbord'un Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu zikredilen *"notayı"* aldığını belirten ve Kurulu'na gösterilen misafirperverliğe teşekkür yazısı, Sivas Kongresi kararları, Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf (Orbay) ve diğer Heyet-i Temsiliye üyelerinin imzası ile, Sivas Kongresi'nde oy birliği ile alınan karar doğrultusunda; Başkan Wilson'a gönderilmiş olan 9 Eylül 1919 tarihli, *"Osmanlı topraklarına bir ABD araştırma heyeti gönderilmesini talep eden"*, Sivas Kongresi ve Milli Mücadele'nin amaç ve hedeflerini ortaya koyan mektup, Türkiye topraklarındaki ve Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan dahil olmak üzere Maverayı Kafkasya'daki nüfus rakamları, demografik yoğunluk, yer üstü kaynaklarının ve tren yollarının durumunun gösterildiği tablolar yer almaktadır.[34] Nüfus yapısını ve yer üstü kaynakları gösteren tabloda; Karahisar dahil olmak üzere Sivas'ın doğusu, Adana, Kahramanmaraş ve Gaziantep, Harput, Diyarbakır'ın kuzey bölümleri, Siirt hariç olmak üzere Bitlis, Hakkari hariç olmak üzere Van, Erzurum ve Trabzon illeri Türkiye topraklarında kalan Ermenistan adıyla ayrı bir başlık altında incelenmiştir.[35] Paris Barış Konferansı sonrasında Wilson'un Ermenistan topraklarını belirleyen haritası çizilirken bu hat büyük oranda dikkate alınacaktır.

Tümgeneral Harbord raporunda, Sivas ve Erzurum'da saygın ve güçlü, muktedir Türk milliyetçileri ile görüştüklerini, Erzurum dolaylarında kendilerini Ermeni zanneden göçebe Kürtlerin kendisi ve arkadaşlarına ateş açtıklarını kaydetmektedir.[36] Girişte verilmiş olan tek taraflı iddiaların aksine; Harbord, gözlemleri sonucunda,

> *"Türklerin ve Ermenilerin şayet resmi kışkırtma olmaması durumunda bir arada barış içinde yaşayabileceklerini, yüzyıllar boyunca birlikte barış içinde yaşadıklarını, Erzurum'un yaşlı Valisi'nin kendilerine; gençliğinde Ermeni ve Türklerin birbirlerine Hacca giden Türklerin evlerini ve mallarını Ermenilere, seyahate çıkan Ermenilerin de evlerini ve mallarını Türk komşularını bırakacak kadar güvendiğini söylediğini…"*[37]

kaydetmektedir. Rapor burada da; tarafgir davranarak tüm çatışmaların ve Ermeni tedhiş hareketlerinin sorumluluğunu Türk hükümetine atarak; *"Abdülhamit dönemindeki katliamların mevcut barışı bozduğunu"* iddia etmiş, *"Berlin Antlaşması'na ve misyoner faaliyetleri ile Bağlaşık kışkırtmalarına"* değinmemiştir.[38]

---

34 *HMMA*, s. 25-44.

35 *HMMA*, s. 41-44.

36 *HMMA*, s. 10.

37 *HMMA*, s. 10.

38 Raporda geçen ve Türkler ile Ermenilerin yüzyıllarca barış içinde yaşadıklarını itiraf eden bölümün orijinali şu şekildedir: *"There is much to show that, left to themselves, the Turk and the Armenian when left without official instigation have hitherto been able to live together in*

Rapordaki, *"resmi kışkırtma"* tabiri ile üstü kapalı olarak Türk hükümeti suçlanmaktadır, oysa tarihi vesikalar, özellikle 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Rusya, İngiltere ve Fransa ile Türk topraklarındaki Amerikan misyoner teşkilatlarının Ermenileri nasıl kışkırtarak iki ulus arasına düşmanlık soktuklarını açıkça göstermektedir. Amerikalı tarihçi Robert L. Daniel de bu durumu *"Ermeni Sorunu ve Türk-ABD İlişkileri"* isimli makalesinde açıkça ortaya koyar ve daha önce söylendiği gibi *"asıl amacın Batılı güçlerin materyalist çıkarlarının elde edilmesi olduğunu"* vurgular.[39] Her ne kadar, görevi dolayısıyla açıkça söyleyemese de, Tümgeneral Harbord da, *"Türkler ile Ermeniler arasındaki düşmanlığın büyük devletlerin çıkarları için kışkırtılmış suni bir anlaşmazlık olduğunu"* dolaylı olarak itiraf etmektedir. Ayrıca Harbord,

> *"Ermenilerin soy olarak masum olmadığını, hafızalarının güçlü olduğunu, intikam duygularının sönmediğini ve fırsat yakaladıklarında bu duyguları uygulamaya koymakta tereddüt etmediklerini, bir Aryan ırkı olarak Kürtlerle bağlaşık olan Ermenilerden Kürtlerin nefret ettiğini ve hatta Ermeni görevlileri için defalarca hayatlarını riske eden Amerikan misyoner temsilcilerinin bile Ermenileri çok fazla sevmediğini, Türklere daha fazla yakınlık duyduklarını söylediklerini..."*[40]

belirtmektedir. Harbord Raporu'ndaki bu satırlar o döneme göre fazla cesur ve tüm tepkileri üzerine çekme riski olan açıklamalardır. Çünkü Amerika ve Avrupa kamuoyunda Ermeniler aleyhine bir yazı kaleme almak ya da Türkleri haklı gösterebilecek bir şeyler yazmak, yazarın görevini ve hatta hayatını kaybetme riski ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktaydı. Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey'in başına gelenler bu duruma güzel bir örnektir.

Harbord, Raporu'nun bundan sonraki kısmında, Kürtlerin ve Erzurumlu Türklerin Ermeni katliamları hakkındaki şikayetlerini ele alınmakta ve şikayetlerin Batum'daki İngiliz Konsolosu Stevens tarafından da teyit edildiği kaydedilmektedir. Raporun sonuç kısmında, "*Ermenistan, Maverayı Kafkasya ve Anadolu üzerinde İstanbul dahil tek bir devletin egemenliğinde güdüm idaresi kurulmasının mevcut sorunların çözümünü sağlayacağı görüşünde olduğunu"*[41] bildirmiştir.

---

peace. Their existence side by side on the same soil for five centuries unmistakably indicates their interdependence and mutual interests..." HMMA, s. 10.

39 Robert L. Daniel, "The Armenian Question and American-Turkish Relations 1914-1927", *The Mississippi Valley Historical Review,* Vol. 46, No. 2, Eylül, 1959, s. 252-253.

40 *HMMA,* s. 18. Yardım örgütlerinin Ermeniler ile ilgili görüşlerine örnek olarak; Konya'da görevli olan Yakındoğu Yardım Örgütü (NERC) üyesi Miss Hewitt, 10 aylık görevinden sonra, İstanbul'da Yüksek Komiser Bristol ile görüşmüş, *"Türkleri tanıdıkça sempatisinin arttığını, bütün Ermenilerin acı çektikleri için dünyanın kendilerinin hizmetinde olması gerektiğine inandığını, fakat kendilerinin bunun için bir şey yapmasına gerek olmadığını düşündüklerini"* söylemiştir. *LCMD,* The Papers of Mark L. Bristol, *War Diary,* Confidential, December 29, 1919.

41 *HMMA,* s. 18-19.

Harbord Raporu'nun ilerleyen bölümlerinde:

> *"Amerika ve Paris'te yapılan propagandaların aksine, Türkiye topraklarında savaş sonrasında evlerine dönen Ermenilerin hayatlarının tehlikede olduğunu gösteren hiçbir emareye rastlamadıklarını fakat, yabancı askerlerin belli bölgelerden çekilirken vermiş oldukları gereksiz tavsiyenin Ermenilerin doğal korkularını artırdığını"*[42]

söylemekte ve *"İzmir olaylarının Türkler tarafından Bağlaşıkların antlaşma şartlarını ihlali olarak değerlendirildiğini bu durumun Türkiye'de yaşayan tüm Hıristiyanların yaşamını tehdit ettiğini"* belirtmektedir. General Harbord gözlemelerine dayanarak; Wilson'un 14 prensibi ve özellikle *"self-determinasyon"* ilkesinin her yerde, *"vahşi Arapların bulunduğu Samara'dan Basra'ya, Kafkaslardaki tüm hükümetler, Dağıstanlı dağlılar, Sivas ve Erzurum'daki muktedir ağırbaşlı Milliyetçi Türkler ve Kürtler arasında büyük rağbet gördüğünü"* söylemektedir. Askeri kurula göre; Ermeni sorununun Ermenistan'da çözülmesi mümkün değildir ve sorunun çözümü için; *"Türkiye'ye ne yapılacağı?", "Rusların ne yapacağı?"* sorularının cevaplanması gerekmektedir. *"Ermeni sorunu, Anadolu, İstanbul ve Maverayı Kafkasya ile birleşik bir bütündür, bu nedenle birlikte çözülmelidir."*[43] Raporun bundan sonraki bölümünde güdüm idaresinin idari yapısının nasıl olması gerektiği tartışılmıştır.

Raporun *"Askeri Sorun"* başlığı altındaki bölümünde güdüm idaresinin ihtiyaç duyacağı asker sayıları, Maverayı Kafkasya ve Türkiye'deki düzenli ordunun terhis edilerek sadece belli sayıda kolluk güçlerinin kalması, kolluk kuvvetlerinin nicelik ve niteliği, askeri ve idari görevlerin getirecek olduğu mali yük irdelenmiştir. Rapora göre; kurulacak güdüm idaresinin ilk yıldaki askeri harcaması 88.500.000 $, ikinci yılın sonunda beklenen askeri harcama 59.000.000 $ ve üçüncü yılın sonundaki askeri harcamanın 44.250.000 $ olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Görüldüğü gibi üçüncü yılın sonunda harcama ilk yılın yarısına inmiş olacaktır. Rapor askeri harcamaların düşürülmesi için özellikle Türkiye'deki ve daha az olarak Maverayı Kafkasya'daki limanların, ordular terhis edildikten sonra boş kalacak olan tesis ve ekipmanların kullanılmasını önermekte, liman ve tesislerle ilgili sayısal bilgiler vermektedir.[44]

Sonuç kısmında kurul, vicdanının sesini dinleyerek, Anadolu ve Maverayı Kafkasya'daki askeri durumu rapor etmektedir. Askeri Kurul Paris'ten yola çıkmadan önce Maverayı Kafkasya'dan gelen acil kodlu pek çok rapor *"Türklerin eski sınırlarda*[45] *Azeriler ile ortak askeri hazırlık ve*

---

[42] *HMMA,* s. 11.

[43] *HMMA,* s. 10.

[44] *HMMA,* s. 22-23.

[45] *"Türklerin eski sınırları"* ile, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki sınırlar kastedilmektedir.

yığınak yaptıkları" bilgisini vererek *"bir işgalin kapıda beklediğini bildirmekteydi"* ve bu haberler Amerikan gazetelerinde sürekli yer bulmaktaydı.[46]

Oysa Askeri Kurul, Karadeniz'den İran'a kadar tüm Türk sınırı boyunca kesintisiz olarak yaptığını söylediği inceleme yolculuğunda herhangi bir askeri hazırlık ya da asker yığma girişimi tespit edememiş, raporuna *"tüm Anadolu askeri ve sivil olmak üzere insan eksikliği çekmektedir"*[47] kaydını düşerek, Paris Barış Konferansı'nın başladığı Ocak ayından itibaren sınır tanımaz Ermeni taleplerinin karşılanabilmesi için Ermeniler tarafından sürekli olarak gündeme taşınan fabrikasyon iddialarının asılsız ve kurgu olduğunu ortaya koymuştur. Raporun sonuç kısmında dikkat çekici diğer bir husus, Askeri Kurul her ne kadar Ermenistan üzerine güdüm idaresinin kurulabilirliğini araştırmak amacıyla görevlendirilmiş olsa da, sonuç bölümünde Türkiye üzerine kurulacak olan bir güdüm idaresinin yaşayabilmesi için yapılması gerekli askeri, idari ve ekonomik düzenlemeler üzerinde durulmuş, güdüm idaresi kurulduğunda Türkiye'nin karşılıklı olarak diğer devletlere elçi ya da temsilci göndermesine veya kabul etmesine izin verilmeyerek, dış ilişkilerinin mutlak bir kontrol altına alınması gerektiği belirtilmiş, Türkiye'nin egemenlik ilkesi hiçe sayılmıştır. Oysa aynı uygulama diğer güdüm idaresine alınacak devletler için önerilmemiş, örneğin Ermenistan için böyle bir ifade kullanılmamıştır.[48] Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde yılmaz bir şekilde *"Amerikan Güdümü"*nü savunanlar kendi elleri ile devlet olmanın gerektirdiği en temel hakkı, diğer ülkeler ile her türlü diplomatik ilişki hakkını da gönüllü olarak Amerika'ya devrettiklerinden haberdar değillerdi.

General Harbord Raporu'nun sonuç bölümünün son kısmını bir güdüm idaresinin *"kurulmasını gerektiren nedenler-taraftar görüş"* ve *"kurulmamasını gerektiren nedenler-karşıt görüş"*ü karşılaştırmalı olarak irdeleyen 14 maddeye ayırmıştır. Altıncı maddede; *"Amerika'nın Ermenilerin tek ümidi olduğunu, İngiltere'nin Ermenileri Müslüman sömürgelerine kurban edeceğinden korkulduğunu ya da İngiltere bir yerde bayrak dalgalandırmaya başladığında oradan artık çıkmadığını bu nedenle güdüm idaresinin gerekli olduğunu"* söylemektedir. Karşıt görüşte ise, *"İngiltere ve Rusya'nın Ermeniler için bu zamana kadar pek çok çalışma yaptığını, ABD Kongreleri'nin seçimlerde değiştiğini bu nedenle politikaların da değişebileceğini"* kaydetmiştir. 12. maddede, taraftar görüşte, *"Amerika bu topraklarda güdüm idaresini kabul etmezse uluslararası kıskançlıklardan dolayı Türklerin kötü idaresi devam edecektir"* denirken, 13. maddede Es-

46 *New York Times,* "800.000 Armenians Face Destitution", October 5, 1919; *New York Times,* "Reconstruction and Demobilization", August 10, 1919.

47 *HMMA,* s. 24.

48 *HMMA,* s. 25.

ki Ahit'in Tekvin Babı'ndan Kabil'in Habil'i öldürme pasajını vererek *"güdüm için harcanacak milyonların gelecekteki bir savaş için harcanacak milyonlara tercih edilmesi gerektiği"* vurgulanmıştır. Her iki maddenin karşıt görüşünde ise;

> *"Milletler Cemiyeti'nin Türk Hükümetini kesinlikle bir güdüm idaresine vereceğini bildirdiğini ve Amerika'nın ilk görevinin kendi vatandaş ve yakın komşularının güvenliğini sağlamak olduğu, güdüm macerasına en az bir nesil boyunca müdahil olunacağını, Kongre'nin güdüm maliyetini hesaplarken öngörülenden az ya da çok ödeme yapmayı göze alması gerektiği"*[49]

belirtilmiştir. Bundan sonraki kısımda, beş yıllık idari, askeri, halka yardım, sağlık ve inşa, tamir edilecek demiryolları ile ilgili öngörülen maliyetlerin dökümü yıllık kalemler halinde verilmektedir. Harbord Raporu'nun son paragrafı, inceleme yaptıkları bölgelerde Amerikan devletinin yüksek kredibilitesinden ve Amerikan yardım örgütlerinin başarılı çalışmalarından duyduğu memnuniyeti dile getirmekte, teşekkür kısmında ise, tercümanı Prof. [Dr.] Hulusi [Y.] Hüseyin (Pektaş)'ın ismini zikrederek özel olarak teşekkür etmektedir.[50]

Anadolu'da Yapılan İncelemenin Tamamlanması ve İstanbul'daki Temaslar

Kafkaslar ve Anadolu'daki çalışmalarını tamamlayan Harbord Askeri Kurulu üyeleri İstanbul'a dönmüşlerdir. Amerika'nın İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Harbord Askeri Kurulu'nda görevli olan tuğgeneraller Frank R. McCoy ve Van H. Moseley ile 12 Ekim tarihinde Harbord Askeri Kurulu'nun çalışmaları ve Türkiye ile ilgili olarak görüştükten sonra aynı gün General Moseley ABD'nin *Cole* gemisi ile İzmir'e hareket ederken, McCoy İstanbul'da kalmıştır.[51]

Bristol'ün her iki generalle görüşme yaptığı tarihler İzmir olayları ile ilgili Bağlaşık Araştırma Komisyonu'nun çalışma tarihlerine rastlamaktadır. General Moseley'in İzmir'e gidişinin İzmir Olayları ile ilgili olup olmadığı raporlarda net olarak belirtilmemiştir. Yüksek Komiser Bristol bir yandan İzmir Olayları ile ilgili görüşmelere katılırken diğer yandan da Harbord Askeri Kurulu'nun çalışmalarını takip etmekteydi. Bu bağlamda, 14 Ekim'de, Ermenistan'dan İstanbul'a dönmüş olan General Harbord ile bir görüşme yaparak fikir alışverişinde bulunmuş, raporlara göre; genel bilgi alışverişinden sonra Askeri Kurul'un çalışmaları ile ilgili konuların detaylı olarak ele alınması sonraya ertelenmiştir.[52]

---

49 *HMMA,* s. 26-29.

50 *HMMA,* s. 26-29.

51 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, October 12, 1919.

52 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, October 14, 1919.

Harbord Askeri Kurulu'nun İstanbul'da bulunduğu tarihlerde Sivas Kongresi'nde Amerikan güdümü konusunda istedikleri neticeyi alamamış olan güdüm taraftarları Askeri Kurul ile güdüm konusunda görüşmelerini devam ettirmişlerdir. Halide Edip (Adıvar), Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat [Bey], Çürüksulu Mahmut Paşa, Reşat Hikmet, Cami Bey ve Reşit Sadi Bey[53] güdüm konusundaki çalışmalarını yoğun olarak devam ettirmişlerdir. Bu amaçla, 3 Ekim tarihinde Halide Edip (Adıvar) Amerikan elçiliğinde Bristol ile bir araya gelmiş, İngiliz ve Fransızların kendisi ile görüşerek güdüm konusunu gündeme getirdiklerini fakat kendisinin Amerikan güdümüne taraftar olduğunu söylemiştir.[54] Askeri Kurul İstanbul'da toplanırken, güdüm taraftarlarının çalışmaları hız kesmeden devam etmiş, Halide Edip'ten sonra, 16 Ekim tarihinde General Harbord İstanbul'daki güdüm taraftarlarından Reşit Sadi Bey ile Amerikan Elçiliği'nde görüşmüş[55], bu görüşmede muhtemelen güdüm konusu ele alınmıştır. General Harbord da, raporunda belirttiği gibi *"Ermenistan güdümünün başarıya ulaşabilmesi için Anadolu ve İstanbul'un da güdüm altına alınmasının gerekliliğine"* inanmaktadır[56] ve bu amaçla raporuna son şeklini vermeden önce İstanbul'da nabız yoklamayı uygun görmüştür.

Aynı tarihlerde, Harbord Askeri Kurulu'nu yönlendirmeye çalışan İstanbul'daki Ermeni Patriği, Rum Patrikhanesi Patrik Vekili, Katolik Ermenistan Patrikhanesi Patrik Vekili ve iki diğer Hıristiyan ileri geleni hep birlikte Yüksek Komiser Amiral Bristol'ü ziyaret etmişler, bildik propagandaları tekrarlayarak Milliyetçi Hareket'in İttihat Terakki'nin devamı olduğunu ve Hıristiyanlar için büyük tehdit oluşturduğunu söyleyerek Bristol'a, Paris Barış Konferansı'na Başkanlık yapmakta olan Clamenceau'ya iletilmek üzere bir mektup teslim etmişlerdir.[57] Bristol, haftalık raporunda zikrettiği mektubun ayrıntısını vermemektedir.

Harbord Askeri Kurulu İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, İstanbul'daki güdüm taraftarları Yüksek Komiser Bristol ile görüşmeye devam etmiş, 15 Kasım'da Damat Hami Osman Bey Yüksek Komiser Bristol ile görüşerek *"Amerika'nın Türkiye üzerine güdümü kabul etmesi için Türkiye'nin neler yapması gerektiğini"* sormuştur. Bristol, merkeze göndermiş olduğu raporunda *"Hami Osman Bey'in görüşmede Anadolu'daki milliyetçileri temsil ediyor gibi davrandığını"*[58] belirtmiştir. 24 Kasım'da Ahmet İzzet

[53] *Nutuk,* s. 105-106. Bristol Raporları'nın 1919 yılını kapsayan I. bölümündeki kayıtlara göre; Yüksek Komiser Amiral Bristol ile en çok görüşen kişi Reşit Sadi Bey'dir. Bkz. *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I.*

[54] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus,* Report for Operations for two weeks, Ending, 22 June 1919.

[55] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, October 3, 1919.

[56] *HMMA,* s. 15.

[57] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, October 17, 1919.

[58] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, November 15, 1919.

Paşa ve Reşit Sadi Bey Bristol'u ziyaret ederek Amerika'nın Türkiye güdümü konusunda düşüncesini öğrenmek istediklerini bildirmişlerdir. Bristol vermiş olduğu cevapta,

> *"…güdüm konusunda çok fazla bilgi sahibi olmadığını, fakat güdüm idaresinin ana karadan çok uzak olması, böyle bir teşebbüsün Türkiye'nin paylaşımına katılmak anlamına gelmesi ve sadece Ermenistan üzerine bir güdüm idaresi kurulmasından ziyade tüm Osmanlı topraklarının güdüm altına alınması gerekliliğinden ötürü kendisinin Amerika'nın Türkiye üzerinde güdüm kurmasına karşı olduğunu"*[59]

belirtmiştir. Görevini tamamlayan Harbord Askeri Kurulu'nun diğer üyeleri US *Martha Washington* gemisi ile 11 Ekim'de İstanbul'a gelmiş ve General Harbord ile Yüksek Komiser Bristol Amerika Büyükelçiliği'nde bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmışlardır.[60] Daha sonraki görüşmede Bristol, Harbord'a *"Türk kadınlarının bazı temsilcileri ile görüşmesini"* söylemiştir.[61] Raporda açıkça belirtilmese de görüşülecek olan Türk kadınlarından bir tanesi Halide Edip (Adıvar) olmalıdır ve görüşülecek başlıca konu Amerikan güdümüdür.

Harbord Askeri Kurulu Türkiye'den ayrıldıktan sonra, 16 Ekim 1919 tarihinde Wilson'a sunulmak üzere raporunu Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir.[62] Harbord Raporu'nu sabırsızlıkla bekleyen Amerikan kamuoyu sadece Ermenistan üzerine kurulacak bir güdüm idaresinden taraftır, fakat bölgenin yapısından kaynaklanan karşılıklı etkileşim dolayısıyla bunun mümkün olmadığının farkında olarak Türkiye ve İstanbul dahil Sykes-Pikot hattının kuzeyinde kurulacak bir güdümü kabul edilebilir bulmaktaydı.[63]

Henüz kamuoyuna açıklanmamış olmakla birlikte, raporun Ermenistan ve Türkiye üzerinde güdüme taraftar olmadığı söylentisi Paris'teki bağlaşık diplomatları arasında konuşulan başlıca konuydu.[64] Harbord Raporu'nun da etkisiyle Kasım ayı başlarından itibaren Amerika'nın Türkiye üzerinde güdüm idaresini kabul etme isteği azalmaya başlamış, Wilson İstanbul üzerine kurulacak bir Amerikan güdümü teklifini reddetmiştir. Bundan sonra Bağlaşıklar arasında özellikle İstanbul'a kimin sahip olacağı üzerine yoğun bir çekişme başlamış, iş o kadar ileri gitmiştir ki, savaşa en son katılmış olan Yunanistan dahi İstanbul üzerinde hak

---

59 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, November 24, 1919.

60 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, October 11, 1919.

61 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary,* Confidential, October 15, 1919.

62 *The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord) to the Secretary of State,* On Board U.S.S. Martha Washington, October 16, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 841.

63 Charles H. Grasty, "Wants one Mandate for all of Turkey", *New York Times,* November 2, 1919.

64 Edwin L. James, "Expect us to Refuse Mandate for Turkey", *New York Times,* October 28, 1919.

iddia ederek *"kentin kendi idaresine verilmesini bu olmazsa uluslararası idareye alınmasını"* istemiştir. Bununla birlikte *"Türklerin İstanbul'dan kovulması"* için Bağlaşıklar arasında özellikle İngiltere ve Fransa arasında görüş ayrılığı mevcuttu. Ayrıca *"Türk Milliyetçilerinin"* Türklerin İstanbul'dan kovulmasını kabul etmeyerek işgale karşı mücadele yürüteceğinden ve Batılıların pek çok çıkarının bulunduğu Müslüman dünyasının bir bütün olarak isyan edeceğinden korkulmaktaydı.[65]

Harbord raporu, Ermenilerin ve Amerikan kamuoyunda oluşturulamaya çalışılan güdüm taraftarı havaya rağmen başarıya ulaşamamıştır. Philip M. Brown,

> *"San Remo'da yüksek konsey toplantısında verilen karar kapsamında; 24 Mayıs 1920 tarihinde Başkan Wilson tarafından Kongre'ye sunulan Ermenistan üzerinde güdüm idaresi kurulması isteğinin Kongre tarafından özellikle Harbord Raporu'ndaki çekinceler ve Rapor'da öngörülen güdüm idaresinin getireceği belirtilen güçlüklerin göz önüne alınarak reddedildiğini"*[66]

kaydetmektedir. Brown'a göre;

> *"Ermenistan üzerinde kurulacak olan güdüm idaresinin getirecek olduğu askeri problemler, Yakın Doğu'daki karışıklıklara çok daha fazla müdahil olunacak olması ve ilk beş yılda güdüm idaresi için öngörülen yedi yüz elli altı milyon doların üzerindeki maliyet senatörlerin güdüm idaresini reddetmesine neden olmuştur."*[67]

Harbord Askeri Kurulu'nun Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele İleri Gelenleri İle Görüşmesi ve Anadolu'daki Güdüm Tartışmaları

Harbord Askeri Kurulu henüz Sivas'a varmadan önce gerçekleşen Erzurum ve Sivas kongrelerinde Amerikan güdümü hararetli bir şekilde tartışılmış, fakat bu konuda herhangi bir karara varılamamıştı. Sivas Kongresi'nin 8 Eylül görüşmelerinde *"ABD güdümü"* ele alınmış, İstanbul'dan gelen delegelerin ekseriyeti Amerikan güdümünden yana tavır koyarken[68] Anadolu delegeleri ağırlıklı olarak güdüme karşı çıkmışlardı. Yoğunlaşan tartışmalar üzerine, Milli Mücadele önderleri, görüşmeler esnasında Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar başta olmak üzere her türlü güdüme karşı olduklarını açık bir şekilde beyan etmişlerdi.[69]

---

65 Edwin L. James, "Turkish Question Confuses Allies", *New York Times,* December 29, 1919.

66 Philip Marshall Brown, "The Mandate Over Armenia", *The American Journal of International Law,* Vol. 14, No. 3, Temmuz, 1920, s. 396.

67 Philip Marshall Brown, *a.g.e.,* s. 397.

68 *Nutuk,* s. 95-96; Bilal N. Şimşir, *Ankara, Ankara Bir Başkentin Doğuşu,* 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s. 121-122.

69 Salahi R. Sonyel, *a.g.e.,* s. 131-133.

Sivas Kongresi'nde güdüm tartışmaları yaşanırken; King-Crane Komisyonu üyelerinden Charles R. Crane tarafından temsilci olarak Sivas'a gönderilmiş olan Edgar Louis Brown adındaki Amerikalı gazeteci Mustafa Kemal ile görüşmüştü. Harbord Askeri Kurulu'nun Sivas'a ulaşmasından önce gerçekleşmiş olan bu görüşme hakkında Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde bilgi vermiş, gazeteci Brown'un hiçbir yetki ya da resmi görevinin bulunmadığını açıklamıştı.[70]

Brown, Heyet-i Temsiliye'yi ABD Senatosu'na yardım için başvurmaya teşvik etmiş, Heyet-i Temsiliye üyelerinin imzaları ile Wilson'a gönderilmiş olan ve Harbord Raporu'nun ekinde bulunan mektubun kaleme alınmasını sağlayarak bu mektubu bizzat kendisi İngilizceye tercüme etmiştir.[71]

Daha önce de belirtildiği gibi; kayıtlara göre Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları her türlü güdüme sonuna kadar karşıdır. General Harbord ve beraberindeki askeri kurul, 20 Eylül tarihinde Sivas'a gelerek burada Mustafa Kemal ve Milli Mücadele önderleri ile görüşmede bulunmuştur. Harbord askeri kurulu Fransa'dan hareket ettiğinde, Mustafa Kemal Paşa kurul ve hareket planı hakkında İstanbul'daki milli mücadele tarafları tarafından önceden bilgilendirilmişti ve bu konuda hazırlık yapılmıştı.[72]

Fethi Tevetoğlu, *"20 Eylül 1919 Cumartesi günü Sivas'ta gerçekleşen ve üç saat süren Mustafa Kemal Paşa, General Harbord görüşmesinin Milli Mücadele başlangıcındaki en önemli dış ilişkilerden, diplomatik ve askeri müzakerelerden biri olduğunu"*[73] kaydetmektedir. Milli Mücadele'nin çekirdek yapısının oluşturulmaya çalışıldığı ve Amerikan güdümünün yoğun olarak tartışılmakta olduğu günlere denk gelen bu görüşme, Tevetoğlu'nun zikrettiği gibi ilk uluslararası müzakere deneyimi ve Heyeti Temsiliye'nin yabancı bir ülke yetkilileri ile resmi olarak gerçekleştirmiş olduğu ilk resmi görüşme olması bakımından da önemlidir. General Harbord da, bu görüşmeye çok önem vermiş, Mustafa Kemal'in, Batum dönüşünde kendisine teslim edilmek üzere Samsun'a göndermiş olduğu, Milli Mücadele'nin esaslarını belirten dokuz sayfalık belgenin ve Sivas Kongresi kararlarının birebir İngilizce tercümelerini raporunun sonuna eklemiştir.[74]

Amerikan güdümünün, özellikle İstanbul temsilcileri tarafından yoğun bir şekilde tartışıldığı, Amerikan temsilcilerinin Türkler arasında Amerikan güdümü için nabız yokladığı ve Askeri Kurul başkanı Harbord ile Mustafa Kemal arasındaki görüşmelerin yapıldığı esnada, Amerikan

---

70 *Nutuk,* s. 107.

71 Salahi R. Sonyel, *a.g.e.,* s. 131.

72 Salahi R. Sonyel, *a.g.e.,* s. 159.

73 Fethi Tevetoğlu, "a.g.m.", s. 197; Salahi R. Sonyel, Harbord-Mustafa Kemal görüşmesinin 22 Eylül tarihinde, gizli olarak gerçekleştiğini kaydetmektedir. Salahi R. Sonyel, *a.g.e.,* s. 159; Metin Ayışığı, *a.g.e.,* s. 95.

74 *HMMA,* s. 29-38.

Dışişleri Bakan Vekili William Philips, Paris'te barış görüşmelerini yürüten Amerikan Kurulu'nun Başkanı Frank L. Polk'a *"çok gizli"* kodlu kapalı bir telgraf göndererek:

> *"Senatör Williams'ın, Başkan Wilson'u Amerikan askeri gücünü Ermenileri korumak üzere kullanmak için yetkilendirecek bir önerge sunduğunu ve Başkan'ın tüm kalbi ile bu şekilde bir yöntem takip edilmesine taraftar olduğunu, Kongre'nin yetkilendirmesi ile şayet Fransızlar bu amaca yönelik yeterli askeri gücü harekete geçirirse Başkanın yetkiyi bekleteceğini, aksi durumda ise Fransızlar ile birlikte [Ermeniler lehine Türklere karşı] ortak askeri harekâta katılma niyetinde olduğunu"*[75]

bildirmiştir. Telgrafa göre; Philips, Başkanın talimatı ile Senatör Williams ile görüşmüş, bu görüşmede senatör, Dış İlişkiler Komitesi'nin muharip Amerikan askerlerini Ermenistan'a yardım amacıyla sevkine karşı olduğunu belirttiğini kaydetmiştir. Telgrafta, Alt Komite'nin, Başkanın yetkilendirilmesini görüşmek ve Philips'in görüşlerini almak üzere birkaç gün içinde toplanmasının beklendiği de bildirilmişti.[76]

1919 Eylül ayında Maverayı Kafkasya üzerinde Beyaz Ordu güçlerinin işgal tehdidi ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır, fakat Beyaz Ordu Amerika ve Bağlaşıklar tarafından desteklendiği[77] için Bağlaşıkların muhalefetine rağmen Ermenistan'a karşı askeri güç kullanmaları mümkün değildir. Bu dönemde Maverayı Kafkasya'daki Bolşevik etkinliği de sınırlıdır. Kongreden geçirilerek Wilson'u yetkilendirmeyi amaçlayan Amerikan askeri güç kullanımının esas niyeti daha çok Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'ye yöneliktir ve amaç Ermenistan'ın arzu ettiği toprakları işgal etmesine yardımcı olmaktır. Zaten bu durum daha sonraki yazışmalarda açıkça görülmektedir.

---

[75] *The Acting Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace,* Washington, September 20, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 839.

[76] *The Acting Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace,* Washington, September 20, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 839.

[77] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, ending 22 June 1919.* Con. 4052-19. Bristol, 22 Haziran'da Beyaz Ordu Lideri Denikin güçlerinin Kafkasya'ya doğru sarktığını, fakat İngilizlerin Denikin güçlerinden Petrovsk'un altı mil güneyine çekilmelerini istediğini kaydetmektedir. Görüldüğü gibi Ermeniler ve diğer Kafkas Cumhuriyetleri için henüz bir Beyaz Ordu tehdidi mevcut değildir. Bristol Kafkas ziyareti dönüşünde Trabzon'a uğramış ve burada Trabzon valisi ve şehrin ileri gelenleri ile görüşmüş, şehrin açlık tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu, Rumların Trabzon'daki hareketlerinin kentin Türk sakinlerini tahrik ettiğini rapor etmiştir. Bkz. *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, ending 22 June 1919.* Con. 4052-19. Bristol, aynı yılın 13 Temmuz tarihinde de Trabzon'a uğramış, buradaki Türklerin silahlarının İngilizler tarafından toplanarak Beyaz Ordu Lideri Denikin'e gönderildiğini, İngiliz Yüzbaşı Crawford'un bölgenin Bağlaşıklar tarafından işgal edilebilmesi için askeri istihbarat ve topografya ile ilgili bilgiler toplamakla meşgul olduğunu, 10 Temmuz'da şehirde Rusların bırakmış olduğu 30 ton dinamitin patlayarak 15 kişinin ölümüne sebebiyet verdiğini, patlamanın nedeninin bilinmediğini kaydetmiştir. *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, U.S.S McLanahan, at Sea, 13 July 1919.* Con. 4385-19.

Paris'teki Kurul Philips'in telgrafına verdiği cevapta, *"zaten Ermenilerin Türklere ve Azerilere karşı silahlandırılmak ve güçlü hale getirilmek istendiğini"* açıkça ifade etmiştir.[78]

Plana göre;

> *"Fransa, Mersin ve İskenderun'a 12.000 kişilik bir askeri güç gönderecek buradan Kilikya, Güney Ermenistan ve İngiliz işgalindeki Malatya, Urfa ve Maraş'ı işgal edecektir. Bu plana uygun olarak Suriye'deki İngiliz güçleri Sykes-Pikot hattının batısına çekilerek buraları Fransızlara bırakacaklar, böylece Kilikya ve Güney Ermenistan Fransız güçleri tarafından işgal edilmiş olacaktır. Halihazırda belirtilen plan kapsamında Ermeniler Kilikya'yı işgale başlamışlardır…*
> *Fakat Rusya Ermenistan'ına [Türklere karşı] yardım edilebilmesi için ciddi bir sorun vardır, çünkü Fransa Batum üzerinden Rusya Ermenistan'ına asker sevk etmeye gönülsüzdür ve Batum'daki güçlerini çekmeye başlamış olan İngilizlerin çekilme işleminin 10 gün içinde tamamlanması beklenmektedir. Bu nedenle, Amerika'nın Fransa ile ortak askeri harekat planının yürürlüğe konulmasına imkan yoktur."*[79]

Telgrafa göre, *"Senatör Williams'ın Ermenistan'a gönüllü asker, cephane ve diğer savaş malzemelerini sevki sadece Batum Erivan arasındaki tren hattının bir Amerikan askeri gücü tarafından güvenliğinin sağlanması durumunda mümkün olabilecekti."* Paris'teki Amerikan Kurulu'na göre bu durumda; *"takviye edilerek güçlendirilmiş ve silahlandırılmış Ermeni ordusu Türklere ve Azerilere karşı başarılı bir şekilde mukavemet edebilecektir."*[80]

Burada çok açık bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Gizli kodlu kapalı telgraflarda da görüldüğü gibi, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde güdüm taraftarları amaçlarına ulaşmak için yoğun bir faaliyet içinde Türk Milleti'nin selametini Amerikan güdümünde görmekte iken, Başkan Wilson ve Bağlaşıklar; Ermenistan'a askeri yardım sağlayarak, ya da bu yeterli olmazsa Ermenistan lehine askeri güç kullanarak Anadolu'nun belli bölgelerini ve Azerbaycan'ın bir kısmını Ermenilere işgal ettirmeyi ciddi olarak planlamaktadırlar. Amerikan Hükümeti'nin işgalci niyetlerinin önündeki tek engel, Wilson'un politikalarını desteklemeyen senatörlerin ağırlığı ve Dış İlişkiler Komitesi'nin Ermenistan lehine askeri güç kullanılması seçeneğine sıcak bakmamasıdır.

---

78 *The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State,* Paris, September 22, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 840.

79 *The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State,* Paris, September 22, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 840.

80 *The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State,* Paris, September 22, 1919; PRFRUS, *a.g.e.,* s. 840.

Mustafa Kemal Paşa ile General Harbord Görüşmesi ve Amerikan Güdümü Tartışmaları

Askeri Kurul, Sivas'ta Türk Milliyetçileri ile görüşmüş, Ermenilerin geleceği için endişelenenlerin Türk Milliyetçilerini dikkate almaları gerektiği kanaatine varmıştı. Raporda,

> *"Milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın, Sultana sadık genç, başarılı bir general olduğu ve şu anda generallikten istifa ettiği belirtilmişti. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Avrupalı bir devletin güdüm idaresi taraftarı olan Damat Ferit Hükümeti'ni görevden düşürmeye çalışmaktadır. Bu amaçla, Milliyetçiler başkent ile Anadolu arasındaki telgraf iletişimini dahi kesmiş, Ekim ayında Damat Ferit Hükümeti'nin düşüşü ile İmparatorluk Milliyetçi Hareketin destekçisi konumuna gelmiştir."*[81]

denilmektedir. General Harbord, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine gönderdiği yazılı beyanında,

> *"Milliyetçi Hareketin tarafsız yabancı bir ülkenin yardımına ihtiyaç duyulduğunun farkında olduğunu belirttiğini, temel amaçlarının Mondros Ateşkesi imzalandığı andaki sınırlar içinde Türkiye'nin gelişimini sağlamak olduğunu, yayılmacı amaçlarının bulunmadığını, fakat kendi inançlarına göre; Türkiye iyi yönetilirse zengin ve müreffeh bir ülke olabileceğini, ülkenin şimdiye kadar yabancı entrikaları ve müdahaleleri sonucunda zayıfladığını, tüm tecrübelerinden sonra kendilerine yardım edebilecek tek ülkenin Amerika olduğuna inandıklarını, Ermenilere karşı yeni herhangi bir Türk şiddet uygulaması olmayacağını garanti ettiklerini söylediğini"*[82]

kaydetmektedir. Rapor'un daha önceki sayfalarında ileri sürülen; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Sivas'ta Amerikan güdümü istedikleri iddiası, Mustafa Kemal'in yazılı beyanı ile birinci ağızdan yalanlanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal'in rapor ekindeki yazılı beyanının İngilizce tercümesinde Harbord'un kullanmış olduğu güdüm idaresi anlamına gelen *"mandatory"* sözcüğü yerine; yardım etmek, destek vermek anlamlarına gelen ve hiçbir şekilde güdüm manası vermeyen *"aid"* sözcüğü kullanılmıştır. Böylece rapordaki iddianın aksine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının asıl isteğinin Amerikan güdümü değil, Türkiye'nin gelişmesi için Amerika'dan endüstriyel ve teknolojik yardım almak olduğu açıkça görülmektedir. Harbord-Mustafa Kemal görüşmesinde hangi konuların ele alındığı ya da nelerin konuşulduğu kesin olarak bilinmemektedir, çünkü görüş-

---

81 *HMMA,* s. 17.

82 *HMMA,* s. 17. Mustafa Kemal'in Harbord'a göndermiş olduğu ve Milli Mücadele'nin temel amaçlarını anlatan dokuz sayfalık yazılı beyanı Rapor'un *"C"* belge ekinde bulunmaktadır.

menin tutanakları tutulmamıştır ve daha sonra yazılan hatıratlar birbiri ile tutarsız bilgiler içermektedir.[83]

Harbord görüşmesinden Nutuk'ta bahsedilir fakat fazla detaya girilmez:

> *"… [General Harbord] Ulus, tasarlanıp yapılabilecek her türlü girişim ve fedakârlığa başvurduktan sonra da başarı sağlanamazsa ne yapacaksın[ız]? Yanlış hatırlamıyorsam, verdiğim cevapta demiştim ki: Bir Ulus varlığını ve bağımsızlığını kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü girişim ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o ulusun ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyleyse, ulus yaşadıkça ve fedakârca girişimlerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz."*[84]

Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılı Ocak ayında Ankara'-da karşılaştığı Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a General Harbord görüşmesi hakkında bazı bilgiler vermiştir.[85] Bristol'un günlüklerinde yer alan bu bilgilere göre görüşmede; Mustafa Kemal Harbord'a *"Türkiye'nin yeniden dirilmesi için çalıştıklarını"* söylediğinde, Harbord *"gerekli güç ve ekipmana sahip olup olmadığını sorgulayarak, İngiltere, İtalya, Fransa ve ABD'nin oluşturduğu muazzam dünya gücünün Osmanlı İmparatorluğu'nu [Devleti'ni] ortadan kaldırmaya niyetli olduklarını"* belirtmişti. Mustafa Kemal kendi ifadesiyle;

> *"…konuşma geçtiği anda elimde bir tespih çekiyordum ve gayri ihtiyari tespihi çekerken ipi kesildi. Yere dağılan tespih tanelerini tek tek toplayarak General Harbord'a bunun sorusuna cevap olduğunu, bütün Türk ulusunun bu taneler gibi bir araya toplanarak sonuna kadar İstiklal için savaşacaklarını ve bunun kendisi dahil bir yok oluş ya da varoluş mücadelesi olacağını söyledim."*[86]

cevabını vermiştir. General Harbord anılarında, Mustafa Kemal'in elinde oldukça güzel bir tespihi hiç durmadan sürekli çektiğini belirtir, fakat Mustafa Kemal'in Bristol'a naklettiği hadise hakkında bilgi vermez.[87] Görüşme sonrasında General Harbord, Mustafa Kemal'in kararlılığını görerek kendisine başarı dilemiştir.

Mustafa Kemal Paşa General Harbord ile görüştüğü esnada sıtma hastalığına yakalanmıştı ve ara ara titreme nöbetleri geçiriyordu. Tespihin ipi de bu yüzden kopmuş olmalıdır. Ayrıca, Clerance Streit da *"… kendisi ile görüştüğümüzde, Mustafa Kemal [Paşa] elindeki kehribar bir*

---

[83] Hulusi Akar, *a.g.e.,* s. 96.

[84] *Nutuk,* s. 169.

[85] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary,* January 31, 1927, s. 3-5.

[86] *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-VII, Confidential Diary,* January 31, 1927, s. 3.

[87] Fethi Tevetoğlu, "a.g.m.", s. 202-203.

tespihi bilinçsiz bir şekilde çekiyordu..."[88] demektedir. Mustafa Kemal Paşa, Bristol'a güdüm tartışmaları hakkında bilgi vermemiştir. Zaten ortam da bu kadar uzun bir sohbet için müsait değildi.

Ayrıca Harbord Askeri Kurulu'nda bulunan ve Harbord Raporu'nu tamamlayıcı nitelikte ayrı bir çalışma yapmış olan Tuğgeneral George Von Horn Moseley, raporunda *"Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milliyetçilerin sadece bilimsel, ekonomik ve endüstriyel dış yardımı kabule yanaştıklarını, bununla birlikte kabul edilemez buldukları güdüme kesinlikle karşı olduklarını"*[89] belirtmektedir.

Sivas görüşmelerinden sonra General Harbord ve Kurulu önce Erzincan'a oradan da Erzurum'a geçerek, Erzurum'daki kolorduya kumanda eden Kazım Karabekir Paşa ile görüştü. Görüşmede Harbord, *"Türklerin Amerikan sermayesiyle Türkiye'ye yardım edilmesini kabul ettikleri kanaatine vardığını fakat bunun için bir miktar Amerikan askerinin Türkiye'-ye gelmesi gerektiğini"* söyleyince, Kazım Karabekir Paşa bu teklifi şiddetle reddetti. Görüşmeden sonra Kazım Karabekir Paşa Harbord'a, Taşnak Sutyan mensubu Ermenilerin Erzurum ve çevresinde yaptıkları mezalim ile ilgili çok geniş bir rapor ve İngilizlerin Ermeni mezalimlerindeki parmağını kanıtlayan belgeler vermiştir.[90]

General Harbord'un Kazım Karabekir Paşa ile görüşmesinde Amerikan askerlerinin Türkiye'ye konuşlanması gerekliliğinden bahsetmesi önemli bir ayrıntıdır. Bilindiği gibi Harbord Milli Mücadele ileri gelenleri ile görüştüğü sırada Amerikan Kongresi'nde Ermenistan'a muharip Amerikan askerleri gönderilmesi tartışmaları devam ediyordu. Her ne kadar ilk olarak, Harbord'un muharip asker konuşlandırılma konusunu iyi niyetle sözün gelişi olarak açmış olması akla gelse de, Anadolu'daki en güçlü kolordunun başında bulunan Kazım Karabekir Paşa'nın muharip Amerikan askerlerinin sınırdaki Ermenistan'a gönderilmesini nasıl karşılayacağını öğrenmek istemiş olması daha muhtemeldir. Ayrıca, Amerikan sermayesinin Anadolu'da etkin hale gelmesi için büyük bir gayret sarf etmiş olan Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un raporlarında bu sermayenin korunması için Amerikan askerlerinin Anadolu'da konuşlandırılması gerekliliğinden hiçbir şekilde bahsetmemesi ikinci görüşü güçlendirmektedir.

---

[88] Clarence K. Streit, *Bilinmeyen Türkler, Mustafa Kemal Paşa, Milliyetçi Ankara ve Anadolu'da Gündelik Hayat,* Ocak-Mart 1921, Haz. Heath W. Lowry, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 94; Fethi Tevetoğlu, "a.g.m.", s. 202-203.

[89] Report of Brig. Gen. George Van Horn Moseley, *Mandatory Over Armenia,* Senate, Doc. No: 281, Government Printing Office, Washington, 1920, s. 11-12; Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu,* Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981, s. 135-137.

[90] Seçil Akgün, *a.g.e.,* s. 122-123; Oğuz Aytepe, "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 24, Kasım, 1999-2003, s. 485; Cemal Kutay, *Türk Milli Mücadelesinde Amerika,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 103-113.

Harbord Raporu ve Senato'nun Ermeni Güdümünü Reddetmesi

ABD Başkanı Wilson, 1919 Haziran'ında Paris Barış Konferansı'ndan ayrılmadan önce Ermenistan güdümünü kabul edeceğini ve bu amaca yönelik olarak, Kongre'nin bu tür izinleri onaylayan kanadı Senato'nun olurunu alacağını taahhüt etmişti. Oysa ABD'de kendisine ve emperyalist politikalarına karşı yükselen muhalefet Wilson'un tahmininden çok daha büyüktü ve başa çıkılması kolay görülmüyordu.

Osmanlı Devleti ile imzalanacak antlaşma için Amerika'nın güdüm kararını bekleyen Bağlaşıklar, 27 Nisan 1920 tarihinde Başkan Wilson'dan Ermenistan güdümünü kabul edip etmeyeceğini kendilerine bildirmesini istediler. Son dönemdeki gelişmeler, Senato'nun Versay Antlaşması'nı ve Milletler Cemiyeti tasarısını reddetmesi Ermenistan üzerine güdümün de reddedileceği endişe ve tartışmalarını da beraberinde getirmişti. Harbord Raporu'ndaki çekinceler de güdümün reddedilmesi eğilimlerini artıran diğer faktördü.[91]

Wilson, 24 Mayıs'ta Ermenistan üzerine kurulacak olan güdüm idaresinin kabul edilmesi için Senato'dan onay istedi. Oylama yapılmadan önce Ermeni lobisi yeniden harekete geçmişti. Gazetelerdeki haberlerde *"güdüm kabul edilmezse Hıristiyan Ermeni ulusunun yok olacağı"* ilan edilmişti. *"Ermenistan'ın California'sı olan Kilikya'nın elden çıkması düşünülemezdi ve verimli araziler Harput, Diyarbakır ve Sivas da Ermenilere geri verilmeliydi."*[92]

Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Idaho Senatörü Cumhuriyetçi William Borah, Ermeni propagandasının Kongre'deki öncülüğünü yapan ekibin başında geliyordu ve Kilikya'nın Ermenistan'a verilmesi için yoğun kulis faaliyeti yürütüyordu. Muhalif ekibin başında ise Missouri Senetörü James A. Reed bulunmaktaydı. Demokrat olan Reed Wilson'un partisinden olmasına rağmen güdümü *"çılgınlık" (madness)* olarak niteliyor ve Harbord Raporu'nda belirtildiği gibi Ermenistan'a güdüm için 60.000 muharip asker gönderilmesinin bu insanları ölüme yollamak anlamına geleceğini söylüyordu. Buna karşı olası bir reddi engellemek için taraftar lobi tarafından basında her gün haber çıkması sağlanarak muhalif senatörler üzerinde baskı kurulmaya çalışılıyordu. Öncülüğü ABD'nin en büyük gazetesi olan *New York Times* üstlenmişti.[93] Haberler ge-

91 *Washington Post,* "Warns of New War, Mandate Turkey Unwelcome", August 17, 1919, s. E1; Ryley Grannon, "Want Armenia Data, Senators to Demand Harbord's Report Aganist Mandate", *Washington Post,* October 27, 1919, s. 1; *Los Angeles Daily Times,* "Senate Seeks to Defeat Aim", June 17, 1919, s. 2.

92 *New York Times,* "Armenian's Hope in Us Says British Press", May 26, 1920, s. 2; *Los Angeles Daily Times,* "Mandate for Armenia is Urged by Wilson", May 25, 1920, s. 1; *Chicago Daily Tribune,* "Problems of Armenia", May 24, 1920, s. 7.

93 House of Representatives, Report No. 1101, Part 2, *Mandate for Armenia,* June 4, 1920, s. 1; Erol, *a.g.e.,* s. 19; Edwin L. James, "Think Armenia Faces Destruction, French Expert Believe that The New State Cannot last Without Outside Aid", *New York Times,* May 30,

nelde ilk sayfalarda çıkıyor ve bazen aynı sayfada Ermenistan ile ilgili birkaç habere birden yer verilebiliyordu.[94]

Wilson Kongre'ye göndermiş olduğu mesajında;

> *"…Amerikan halkının Ermeniler ile dayanışma içinde olan Hıristiyan hassasiyetleri için teşekkür etmiş, San Remo'daki Devletlerin tasfiye edilen Osmanlı toprakları ile uğraşmak zorunda oldukları için kendisinden Avrupa dışı bir güç olarak Ermenistan güdümünü kabul etmesini istediklerini, kendisinin Ermenistan ile Türkiye arasında çizilecek sınır hattı, Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis vilayetleri için hakem tayin edilmek istendiğini ve belirtilen öneriyi kabul ettiğini ve bu maddenin Sevr metnine eklendiğini…"*[95]

bildirmişti. Wilson, güdüm idaresinin kabulünün Amerikan kamuoyu tarafından da büyük destek göreceğine inanıyordu. Kongre'nin alacak olduğu karar büyük öneme sahipti. Wilson, Hıristiyan halkların istekleri ve Amerikan halkı arasında Ermenilere karşı olan sempatinin de Kongre'nin kabul yönünde karar vermesini teşvik edeceğini ummaktaydı.

Harbord Raporu'ndan sonra güdüm idaresinin Kongre'den geçmeyebileceğinin farkında olan Wilson, Kongre'ye güdüm idaresinin onayı için göndermiş olduğu iki sayfalık mesajında özellikle Hıristiyan dayanışmasını öne çıkartmış ve mesajının hemen her paragrafında Hıristiyanlığı referans olarak kullanarak Kongre onayını garanti altına almayı amaçlamıştı. Bu esnada Senato'nun onayından sonraki operasyonel planlar da hazırlanıyordu. Belirtilen amaçla savaş bakanı Baker, Ermenistan güdümünün yürütülmesi için gerekli askeri hazırlıkları belirleyen bir muhtırayı Dışişleri Bakanlığı'na sunmuştu.[96]

Bütün hazırlıklar yapılmış, kamuoyu yaratma işi tamamlanmıştı. Senato'nun kabul kararı bekleniyordu. Belirtilen tartışmaları içinde güdüm idaresi talebi, Senato'da görüşülmeye başlandı. 1 Haziran'da Wilson ve Ermeni lobilerinin tüm çabalarına rağmen talep; 23'e karşı 52 oyla reddedildi. 12 Demokrat ve 11 Cumhuriyetçi Senatör evet oyu verirken, 52 Senatör hayır oyu kullanmıştı.[97] Böylece güdüm ve Wilson'un teklifi ezici bir çoğunlukla reddedilmişti.

Senato tarafından kararlaştırıldı ki; [Temsilciler Meclisi ile mutabık olarak], Kongre, İdare'ye; Başkan'ın 24 Mayıs 1920 tarihli mesajında is-

1920, s. 5; *New York Times,* "Senate Will Vote on Armenia Today", "Armenia Menaced on Three Sides", June 1, 1920, s. 4.

94 Bkz. *New York Times,* June 1, 1920.

95 House of Representatives, Doc. No. 791. *Mandate for Armenia, Message from the President of the US,* May 24, 1920, s. 2-3; Seçil Akgün, *a.g.e.,* s. 155-57; F.M. Brown, *The Mandate Over Armenia…,* s. 396.

96 *Memorandum by the Secretary of War (Baker),* Washington, June 2, 1920; PRFRUS 1920, C. III, *a.g.e.,* s. 784.

97 Lippe, "a.g.m.", s. 41; Hurewitz, *a.g.e.,* s. 498.

temiş olduğu Ermenistan güdümünü kabul için gerekli yetkiyi vermeyi reddeder.[98]

Böylece, planlanın aksine Harbord Raporu'ndaki veriler, Ermenistan üzerine kurulacak güdüm idaresini teşvik etmek yerine reddedilmesine neden olmuştur. Böylece Milli Mücadele, Anadolu'daki zorluklara ek olarak Amerika'dan gelebilecek askeri tehditten kurtulmuştur.

Sonuç

Harbord Askeri Kurulu Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken, Başkan Wilson'un inisiyatifi ile oluşturulmuştu ve Ermenistan üzerine bir Amerikan güdüm idaresi vasıtasıyla Anadolu ve Maverayı Kafkasya'dan kopartılacak topraklar üzerinde Büyük Ermenistan'ı kurarak bu ülkenin gelişmesini amaçlamaktaydı. Wilson ve ekibi sadece Ermenistan üzerine kurulacak bir güdüm idaresinin sürdürülebilir olamayacağının farkındaydı ve güdüm idaresini başarıya ulaştırabilecek şartları araştırmak üzere Harbord Askeri Kurulu görevlendirilmişti. Ermeniler amaçlarına ulaşabilmek için Harbord Askeri Kurulu'nun öneminin farkındaydılar, bu amaçla Kurul Paris'ten yola çıkmadan önce Amerika ve Paris'te Kurulu ile Bağlaşıkları etki altına almak için çok yoğun bir propaganda ve dezenformasyon çalışması yürütmekteydiler. Kurul'un hazırlayacağı raporu garanti etmek ve gelişmelerden haberdar olabilmek için de Harbord Askeri Kurulu'na ikisi subay Amerikan vatandaşı beş Ermeni'yi sokmayı başarmışlardı. Fakat tarihsel gerçeklikler onların umduğu gibi gelişmemiştir.

Kurul, Türkiye topraklarında araştırma yaparken, gazete haberleri ile Anadolu'da gördükleri gerçekler arasında keskin farklılıklar bulunduğunu tespit etmiş, vicdanının sesini dinleyerek gördüklerini raporuna kaydetmiştir. Şu da unutulmamalıdır ki, her ne kadar Tümgeneral Harbord tarafsız bir kişilik olsa da, Askeri Kurulu'nun asıl amacı Ermenistan üzerine bir güdüm kurulması için gerekli şartları araştırmaktır. Bu nedenle Kurul tüm çalışmalarını Ermeni bakış açısına göre ve Ermenistan üzerine kurulacak güdümün sürdürülebilirliğini sağlamak üzerine yoğunlaştırmıştır. Harbord Askeri Kurulu ile Milli Mücadele önderleri, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının görüşmesi Milli Mücadele tarihindeki ilk ciddi uluslararası deneyimdir. Harbord, Mustafa Kemal'in kendisine göndermiş olduğu ve Milli Mücadele'nin temel yapı ve karakterini açıklayan dokuz sayfalık belgeyi raporunun ekine koyarak, Milli Mücadele'nin sesinin tüm dünyaya duyurulmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak Harbord Raporu beklenilen sonucu vermemiş, Wilson'un tüm arzusuna rağmen Kongre Ermenistan üzerine kurulacak gü-

[98] *Mandatory Over Armenia, Journal of the House of Representatives of US,* Report No. 1101, June 3, 1920; Brown, *The Mandate Over Armenia...,* s. 396.

düm isteğini, Harbord Raporu'ndaki sayısal rakamlara dayanarak reddetmiştir. Ermeni güdümünün reddedilmesi Milli Mücadele için hayati değerdedir, güdümün kabulü durumunda Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı da silahlı mücadele verilmesi gerekecek, çok zor şartlarda yürütülen Milli Mücadele'de ödenen bedel katlanarak artacaktı. Dönemin gizli yazışmalarında Başkan Wilson'un Ermenistan lehine askeri güç kullanmayı ciddi olarak planladığı, planının Dış İlişkiler Komitesi'nin ve kendisine karşı olan senatörlerin muhalefeti dolayısıyla başarısız olduğu görülmektedir.

Bu dönemde Anadolu'nun kurtuluşunu Amerikan güdümünde görerek Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı mücadele yürüten, sürekli güdüm propagandası yapan ve kendilerini seçkin Türkler olarak niteleyenlerin de varlığından bahsetmek gerekir. İstanbul'daki eğitimli, seçkin Türklerin önderlik yaptığı Anadolu'da Amerikan güdümü taraftarları ve Amerikan güdümü için bütün güçleri ile çalışanlar ne Wilson'un Ermeniler lehine askeri kuvvet kullanma seçeneğini Senato'dan geçirmeye çalıştığından, ne de Harbord Raporu'nda güdüm idaresi altına alınacak Türkiye'nin devletlerarası ilişkilerine dahi müsaade edilmeyeceğinden haberdar değillerdi.

Başkan Wilson ekteki haritada görülebileceği (Belge-5) gibi Karadeniz kıyısında Giresun, Erzincan ve Diyarbakır'ın doğusundan Zap Suyu'na kadar uzanan hattın doğusunda bir Ermeni devleti kurmak niyetindeydi. Ermeni güdümünün reddedilmesi bu planların uygulanabilirliğini ortadan kaldırmış, fakat Sevr'de Türk-Ermeni sınırı için hakem tayin edilen Wilson, güdüm öncesi planından vazgeçmeyerek zikredilen bölgeyi Ermenilere verdiğini ilan etmiştir. Wilson, Ermenilere verilecek Türk topraklarını belirlerken, Harbord Raporu'ndaki verileri dikkate almış, Raporun sonunda Ermeni vilayeti olarak belirtilen illerin tümünü Ermenistan sınırları içine dahil etmiştir. Fakat, tarihin akışı Ermenilerin sınır tanımaz istekleri doğrultusunda gerçekleşmemiş, Ermenilerin ümit bağladıkları Harbord Askeri Kurulu'nun sunmuş olduğu Rapor, Senato'da güdümünün reddedilmesinin temel amillerinden bir tanesi olmuştur.

Kaynaklar

AKAR, Hulusi: *Harbord Military Mission to Armenia: "The Story of an American Fact Mission and its effects on Turkish-American Relations",* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi University, 2005.

AKKUŞ, Yakup: "Çağdaş İktisadi Düşüncelerde Sol Perspektifler, (Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemleri Teorisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 168, Mayıs-Haziran 2007.

AYIŞIĞI, Metin: *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004.

BİNARK, İsmet: *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim,* Ankara Ticaret Odası Yayını: 16, Ankara, 2001.

BROWN, Philip Marshall: "The Mandate Over Armenia", *The American Journal of International Law,* Vol. 14, No. 3, Temmuz, 1920.

CAHEN, Claude: *Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler,* Çev. Yıldız Moran, 3. Baskı, E Yayınları, İstanbul, 1994.

CEMAL PAŞA: *Hatıralar,* Haz. Alpay Kabacalı, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

DANIEL, Robert L.: "The Armenian Question and American-Turkish Relations 1914-1927", *The Mississippi Valley Historical Reivew,* Vol. 46, No. 2, Eylül, 1959.

KAÇAZNUNI, Ovanes: *Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor),* Çev. Arif Acaloğlu, 7. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

MORGENTHAU, Henry: "The Attitude of the United States toward Europe", *Annals of the American Academy of political and Social Science,* Vol. 96, The Place of USA in a World Organization for the Maintenance of Peace, Temmuz, 1921.

NUTUK.

SONYEL, Salahi R.: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Ankara, Ankara Bir Başkentin Doğuşu,* 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.

TEVETOĞLU, Fethi "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)", **Atatürk Araştırmaları Dergisi***,* Sayı: 10, Cilt IV, Ankara: (Kasım; 1987).

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hırant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 2000.

Arşiv Belgeleri

GRASTY, Charles H.: "Wants one Mandate for all of Turkey", *Newyork Times,* November 2, 1919.

GRASTY, Charles H.: "Wants one Mandate for all of Turkey", *Newyork Times,* November 2, 1919.

GRASTY, Charles H.: "Wants one Mandate for all of Turkey", *Newyork Times,* November 2, 1919.

JAMES, Edwin L.: "Expect us to Refuse Mandate for Turkey", *Newyork Times,* October 28, 1919.

JAMES, Edwin L.: "Turkish Question Confuses Allies", *Newyork Times,* December 29, 1919.

OULAHAN, Richard V.: "British Should Keep Sultan in Europe", *Newyork Times,* May 20, 1919.

Newyork Times, "800.000 Armenians Face Destitution", October 5, 1919.

Newyork Times, "Reconstruction and Demobilization", August 10, 1919.

Newyork Times, "Saw Armenians Drowned in Groups", February 2, 1919.

Newyork Times, "Growing Disorder Distracts Turkey", April 18, 1919.

Newyork Times, May 26, 1919.

Newyork Times, August 17, 1919.

Newyork Times, "Reconstruction and Demobilization", August 10, 1919.

Newyork Times, August 17, 1919.

Papers Related to Foreign Relations of United States-1919, Volume: II, Government Printing Office, Washington, 1934.

Papers Related to Foreign Relations of United States-1920, Volume: III, Government Printing Office, Washington, 1936.

The Acting Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace, Washington, June 28, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Commission to Negotiate Peace to the Acting Secretary of State, Washington, July 5, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace, Washington, August 1, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace, Washington, August 15, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Commissioner at Constantinople (Rvandal) to the Secretary of State, Constantinople, August 25, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Davis), Washington, August 26, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord) to the Secretary of State, On Board U.S.S. Martha Washington, October 16, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Acting Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace, Washington, September 20, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State, Paris, September 22, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State, Paris, September 22, 1919; *Papers Relating to Foreign Affairs of United States 1919,* Volume: II, Washington, Printing Office 1934.

HARBORD, James G.: *Conditions in the Near East, Report of the American Military Mission to Armenia,* Washington, Government Printing Office, 1920.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, Confidential War Diary, 21st August 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, Ending 22 June 1919, Con. 4052-19.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol, War Diary, Confidential, December 29, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 12, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 14, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, Ending 22 June 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 3, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 17, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, November 15, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, November 24, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 11, 1919.

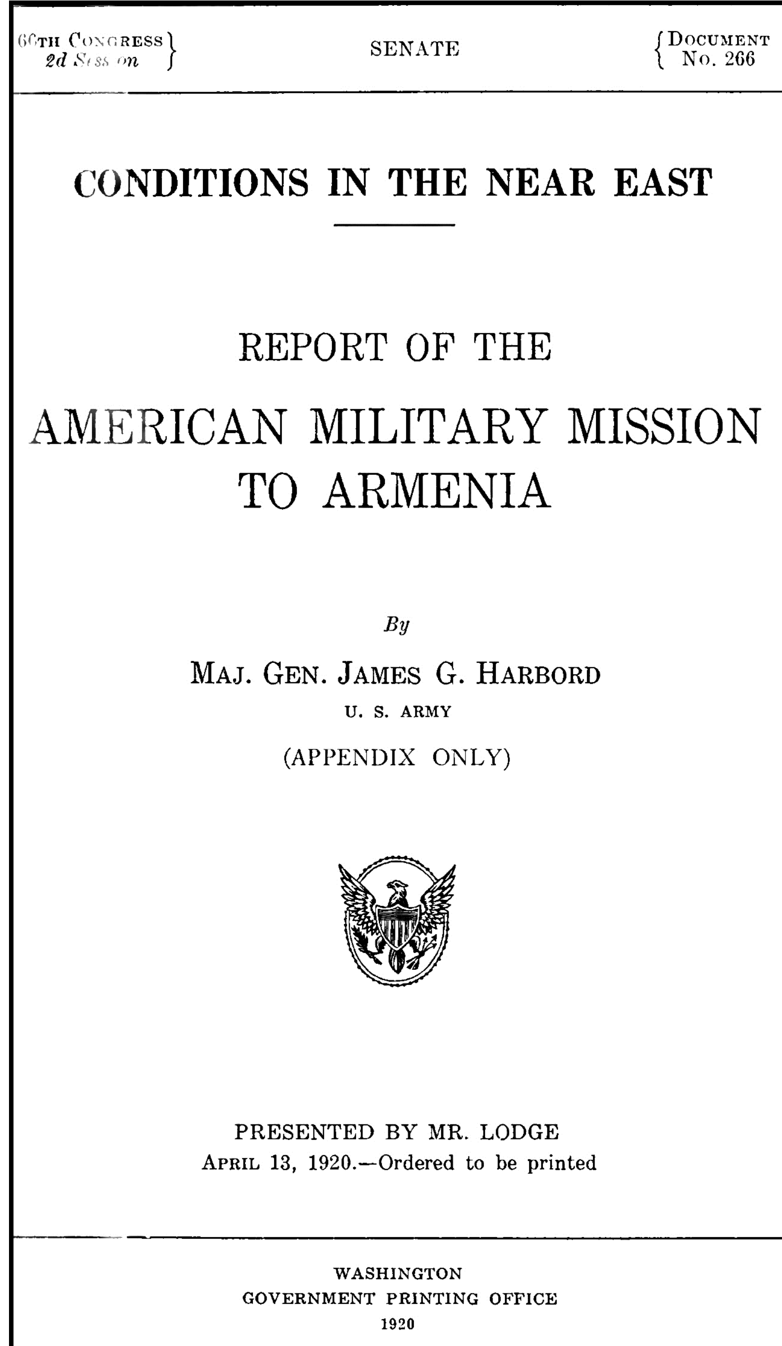
Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, October 15, 1919.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, Ending 22 June 1919, Con. 4052-19.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, Caucasus, Report for Operations for two weeks, Ending 22 June 1919, Con. 4052-19.

Library of Congress Manuscript Division, The Papers of Mark L. Bristol-I, U.S.S McLanahan, at Sea, 13 July 1919, Con. 4385-19.

Belgeler:

66TH CONGRESS 2d Session } SENATE { DOCUMENT No. 266

CONDITIONS IN THE NEAR EAST

REPORT OF THE

AMERICAN MILITARY MISSION TO ARMENIA

By

MAJ. GEN. JAMES G. HARBORD

U. S. ARMY

(APPENDIX ONLY)

PRESENTED BY MR. LODGE

APRIL 13, 1920.—Ordered to be printed

WASHINGTON

GOVERNMENT PRINTING OFFICE

1920

Belge 1:

Harbord Raporu'nun ABD Kongresi'ne sunulan nüshasının kapağı

[illegible]
[illegible] February 1919

From: Commanding Officer
To: [illegible]

Subject: Weekly report.

Reference: [illegible] General Order [illegible]

1. This vessel during the past week has been at Constantinople, Turkey, engaged in guarding flour in the Golden Horn and on board the U.S.S. [illegible]

2. The flour on the barges in the Golden Horn is deteriorating very rapidly due to the inclement weather and the poor storage afforded on the barges. It should be stored in a dry place at the first opportunity to prevent its total loss.

[illegible signature]

Copy for W.D.
File copy.

Belge 2: General Harbord Türkiye'ye geldiğinde ABD Yüksek Komiseri olarak İstanbul'da görev yapmakta olan Amiral Bristol tarafından kaleme alınan kayıt

Anti-Turkish Protests.
ALICE H. TAYLOR
New York Times (1923-Current file); Apr 12, 1926;
ProQuest Historical Newspapers The New York Times (1851 - 2007)
pg. 20

Anti-Turkish Protests.

To the Editor of The New York Times:

In an editorial of April 5, you state that over one hundred Episcopal Bishops protested against the Senate ratifying the treaty of Lausanne because of alleged atrocities on the part of Turkey.

Why did not these Bishops protest when France committed her recent massacre in Damascus, and when Spain committed atrocities in Morocco? Did they protest when England committed the Amritsar murders and her more recent carnage in China? Did they protest to the United States Government and ask it to recall those misguided American aviators who aided the French in bombing innocent women and children in the defenseless villages of the Riff, claiming they were doing it "to maintain Christian supremacy throughout the world"?

No wonder these Oriental countries are "anti-Christian"! They certainly have suffered enough from Christian nations to make them so. Why protest so loudly against Turkey because she has been able to beat the Christian nations at their own game?

ALICE H. TAYLOR.

Brooklyn, April 7, 1926.

Belge 3: Amerikan Gazetelerindeki Türk karşıtı propaganda ve etkileri

as to the position at Batoum. Should the present programme be carried out unaltered it will not be till the early part or middle of October that the question of leaving Batoum will assume a practical form and it may be possible at that date, should the conditions in the Caucasus require it, to make arrangements which will not let the place remain without any protection. In the meantime I am making inquiries as to whether, consistent with the broad policy which I have indicated, anything can be done to insure some degree of local security and to prevent the terrible events of which your Government are apprehensive. Any arrangement for this purpose would be much easier were your Government in a position either themselves to put troops into the Caucasus or to assure us that the mandate for Armenia would ultimately be accepted by the United States. The circumstances that you described to me yesterday appear to render the satisfaction of these two conditions for the present out of the question and they greatly complicate an issue which is in itself sufficiently difficult. Pray believe me, however, that the situation is one which I am examining together with our military advisers from day to day and almost from hour to hour with the most intense anxiety to find a solution that will relieve us from the gravest fears. I am seriously considering whether it will be possible to leave political missions with sufficient escorts at the principal cities along the railway and whether effective political pressure cannot be put upon the governments of the local states to induce them to desist from actions which could only imperil their cause and might ruin their future.

I am yours sincerely, Curzon of Kedleston."

Repeated to American Mission, Paris.

DAVIS

763.72119/6130 : Telegram

The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace [17]

WASHINGTON, *August 16, 1919, 11 a.m.*

2849. Strictly confidential. Department's 2707, August 2, 2 p.m.[18] Your undated 3629 received August 12, 1919, and previous telegrams concerning peril for Armenians. The President desires Turkish authorities to be warned that should they not take immediate and efficacious measures to prevent any massacres or other atrocities being perpetrated by Turks, Kurds or other Moslems against Armenians in the Caucasus or elsewhere, then all support concerning a secure sovereignty over the Turkish portions of the present Ottoman Empire, under Article XII of his peace terms, will be withdrawn, and that such withdrawal might result in the absolute dissolution of the Turkish Empire and a complete alteration of the

[17] See last sentence for instructions to repeat to Admiral Bristol, High Commissioner at Constantinople.

[18] Not printed.

102569—34——58

Belge 4:

Woodrow Wilson tarafından İstanbul'a gönderilen tehdit notası

Belge 5:

Sevr Antlaşması sonrasında Woodrow Wilson tarafından Ermenileri verilecek toprakları gösteren harita